

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР**

Аналітична доповідь

Київ-2011

УДК 355:623.094:339.94(477)
В 42

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автор:

Бегма В. М., д. е. н.

За загальною редакцією *д. політ. н., с. н. с. О. В. Литвиненка*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації:
В 42 український вимір: зб. мат-лів «круглого столу» / В. М. Бегма;
за заг. ред. О. В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2011. – 80 с.

ISBN 978–966–554–128–8

В аналітичній доповіді оцінено поточний стан системи військово-технічного співробітництва України з іноземними країнами, проаналізовано головні проблеми й визначено головні цілі на найближчу перспективу та шляхи й напрями їх досягнення. У додатку подано матеріали засідання «круглого столу», що відбувся 18 травня 2011 року в Національному інституті стратегічних досліджень.

Для фахівців у сфері безпеки та оборони держави.

ISBN 978–966–554–128–8

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2011

Вступ

Головним завданням військово-технічного співробітництва (ВТС) України із зарубіжними державами згідно з чинним Указом Президента України від 21.04.1999 р. № 422/99 є забезпечення національних інтересів і безпеки держави, оснащення Збройних сил та інших військових формувань сучасним озброєнням і військовою технікою (ОВТ), іншими товарами військового призначення, розвиток експортного потенціалу військово-промислового комплексу, підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонної галузі України.

Проте останнім часом ВТС України із зарубіжними державами зводилося переважно до отримання максимальних валютних надходжень будь-якими засобами. Але сьогодні національна система ВТС уже не в змозі вирішувати навіть і це завдання, про що свідчать проблеми щодо виконання контрактів із поставки військової техніки українського виробництва до Іраку (техніки, яка вважається вивіскою українського оборонно-промислового комплексу (ОПК) – транспортні літаки та бронемашини), а також результати останнього аналізу світового ринку зброї (за підсумками 2010 р. Стокгольмський міжнародний інститут досліджень миру виключив Україну з десятки лідерів у рейтингу експортерів за останні п'ять років).

На думку Пола Холтома, керівника програм дослідження поставчальності зброї СІПРІ, нині деякі країни здійснили певний стрибок і наростили обсяги експорту зброї, а Україна експортує приблизно стільки ж, скільки в минулі роки. Українські експерти визнають це закономірним. «Останні півтора десятиліття Україна жила наробками минулого, нічого не вкладаючи в оборонно-промисловий комплекс, і зокрема в розвиток нових технологій. Відставання України було давно зумовлене, і контрактні сплески, на кшталт рекордного 2009 р., можна віднести швидше до успіху спецекекспортерів, ніж до реальних досягнень оборонної промисловості»¹.

Додаткових труднощів українським експортерам додало зменшення ємності світового ринку озброєнь через наслідки світової фінансово-економічної кризи та поява нових потужних конкурентів.

¹Бадрак, В. Симптом или следствие? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=34716&prn=yes>

Беззаперечний прогрес Китаю у виробництві базових видів озброєння серед «не західних» виробників (зокрема Бразилії, Росії, Сінгапуру, Південної Африки й Південної Кореї) та вихід на ринки країн, що розвиваються, з дешевими копіями радянського (російського) озброєння² – ще один виклик ВТС України. Тепер Китай може виробляти більшість видів високотехнологічних озброєнь самостійно і готовий почати експортувати це озброєння, створюючи конкуренцію подібну тій, що має місце на глобальних ринках товарів широкого вжитку. Поки Китаю ще далеко до провідних торгівців зброєю – в 2005–2009 рр. він експортував лише 2 % від загального числа озброєнь та посідає дев'яте місце у списку країн-експортерів. Але зважаючи на темпи економічного розвитку КНР та увагу, яку керівництво країни приділяє військовій сфері, слід очікувати значних успіхів при реалізації військово-технічних і військово-промислових планів³.

Значну проблему українським експортерам створює незахищеність інтелектуальної власності. У 2002 р. Україна поставила до Китаю два комплекти автоматизованих комплексів РЕБ Мандат-Б1Е (використовується для придушення наземних радіостанцій). Система призначалася для китайської армії. Тепер антена та комплекс РЕБ, схожі на встановлені в Мандат-Б1Е, фігурують у каталозі китайської компанії *China Electronic Technology Import & Export Corporation*⁴. Експерти прогнозують, що слід чекати копіювання двигунів українського ВАТ «Зоря-Машпроект» для десантних кораблів на повітряній подушці.

Становлення якісно нової системи міжнародних відносин в умовах глобалізації поглиблює старі та створює нові проблеми й загрози у сфері міжнародної безпеки. Дедалі більше країн втягується у локальні війни та воєнні конфлікти й існують вагомі підстави вважати, що така ситуація стане перманентною.

²Угроза воєнному рівновесію в мирі – дешевые китайские копии российских вооружений. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vpk.name/news/47237_ugroza_voenному_ravnovesiyu_v_mire_deshevyie_kitaiskie_kopii_rossijskih_vooruzhenii.html

³За заявою керівництва Китаю в 2011 р. військовий бюджет збільшиться на 12,7 % порівняно з 2010 р. і на розвиток НОАК буде витрачено 601 млрд юанів (91,5 млрд дол. США) – 6 % державного бюджету (наприклад, у 2010 році оборонні витрати КНР виросли порівняно з 2009 р. на 7,5 % до 532,1 млрд юанів (81 млрд дол. США). Проте деякі експерти відзначають, що витрати Китаю на утримання збройних сил, закупівлю озброєнь і військової техніки, а також розроблення нових зразків зброї можуть бути удвічі більше офіційно проголошених цифр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lenta.ru/news/2011/03/04/defense/>

⁴[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vpk.name/news/48576_ukraina_postavila_kitayu_sredstva_reb_dvigateli_dlya_tankov_i_desatnyih_korablei.html

Найближчим часом на ВТС України суттєво впливатимуть події на Близькому Сході. За період 2007–2010 рр. країни Близького Сходу значно наростили обсяги імпорту військової техніки й озброєнь: на їх частку припало понад 20 % світових обсягів закупівель. За оцінками експертів на цей регіон в останнє десятиріччя припадала чверть українських поставок (майже стільки ж, скільки в країні СНД)⁵. Громадські заворушення, революції та військові дії в країнах Близького Сходу внесуть суттєві корективи до планів українського військово-технічного співробітництва: найближчим часом купівля-продаж військових товарів буде призупинена, а якщо в цих країнах відбудеться перехід від світської влади до режимів ісламістського толку, то утримати ці ринки буде дуже складно.

Водночас розвиток нових технологій суттєво змінює можливості зброї та способи її застосування. Високоточні удари, прагнення досягти мети без широкомасштабних бойових зіткнень, збільшення питомої ваги та значимості застосування невоєнних засобів, подальше витіснення людини з безпосередньої збройної боротьби віч-на-віч із супротивником – ці та багато інших інновацій змінюють парадигму війни. Особлива роль надається системам розвідки, зв'язку, автоматизованим системам обробки інформації, управління військами, технічного забезпечення та військам спеціального призначення. Засоби ППО (ПРО) та ВПС стають вирішальними у сучасній війні. Тільки повна перевага коаліції в повітрі дозволяє одержати переваги сил у будь-якому бойовому зіткненні.

Під впливом цих тенденцій відбувається модернізація збройних сил провідних світових держав. Під тиском економічних міркувань відбувається скорочення чисельності ЗС, проте таке скорочення компенсується новим ефективнішим сучасним озброєнням, що дозволяє зберегти або навіть збільшити їхній бойовий потенціал. Країни НАТО також компенсують скорочення збройних сил збільшенням потенціалу їх колективного захисту. Спостерігається стійка тенденція перерозподілу оборонних витрат на користь суттєвого збільшення видатків на переоснащення ЗС сучасними зразками озброєння.

Не є таємницею, що озброєння Збройних сил України (ЗСУ) відстає на ціле покоління від провідних держав світу. Позаблоковність ви-

⁵Україна за пакетом сформованого замовлення віднесена до одного з найкрупніших постачальників озброєнь у країни Близького Сходу. Лідерами є США, Велика Британія, Росія, Німеччина, Франція. Серед інших крупних постачальників озброєння у цей регіон – Італія, Канада, Китай, Нідерланди, Польща, Сербія, Швейцарія, Швеція, ПАР і Південна Корея. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.defense-ua.com/rus/news/?id=34221>

ключає гарантований захист країни під «парасолькою» будь-яких сил організації колективної безпеки та призводить до втрати сподівань на фрагментарне й відповідно фінансово необтяжливе переозброєння армії завдяки спеціалізації у системі колективної безпеки та вимагає самостійного визначення головних орієнтирів, першочергових заходів і механізмів реалізації військово-технічної політики (ВТП).

Саме це актуалізує проблему переозброєння Збройних сил у сьогоdnішніх умовах, коли національний оборонно-промисловий комплекс не в змозі самотужки розробляти й виробляти весь спектр необхідного озброєння та військової техніки. Загострюється питання щодо вибору країн-постачальників та науково-технічної кооперації.

Постає нагальна потреба визначення на найближчу перспективу стратегічних цілей військово-технічного співробітництва України з іноземними державами та шляхів їх досягнення. Понад те, вже закінчився термін дії Концепції військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року⁶ – базового державного орієнтуючого документа. Як концептуальний документ він і сьогодні не втратив актуальності, але в контексті змін, що відбулися, необхідним є його оновлення і розроблення Стратегії військово-технічного співробітництва на найближчу перспективу та деталізуючих нормативно-правових і програмно-цільових документів, що дозволять вирішити головні проблеми у цьому секторі.

Отже, сьогодні ВТС України як джерело надходження коштів до державного бюджету від експорту товарів і послуг військового та подвійного використання відходить на другий план, поступаючись місцем вирішенню давно назрілих завдань:

- переозброєння армії (через занепад національного оборонно-промислового комплексу в ЗСУ виникла необхідність імпорту озброєння та військової техніки на заміну морально та фізично застарілому);
- формування національного оборонно-промислового комплексу (як каналу отримання доступу до сучасних ноу-хау і запровадження їх вітчизняним ОПК для подолання кризового стану, створення замкнених циклів розроблення та виробництва основних зразків ОВТ для забезпечення Збройних сил України).

⁶Затверджена Указом Президента України від 27 серпня 2003 року № 913/2003.

Головні проблеми ВТС України з іноземними державами

1. Невизначеність оборонної політики держави

Зокрема, це відсутність затверджених концептуальних засад розвитку Збройних сил України, ОВТ і національного ОПК (питання забезпечення обороноздатності, розвитку оборонно-промислового комплексу та розширення можливостей на світовому ринку озброєнь мають бути поєднані й узгоджені); відпрацьованих практичних заходів (у тому числі достатнього фінансового забезпечення), що стабілізували б ситуацію в оборонній сфері; чіткої стратегії розвитку ВТС України з іноземними державами (визначення на найближчу перспективу його стратегічних цілей і шляхів їх досягнення).

Підприємства ОПК залишаються без орієнтирів для розвитку, не можуть планувати діяльність щодо створення сучасних виробничих потужностей.

2. Недосконале державне управління

Головними недоліками державного управління є низька якість і неузгодженість між собою державних програм, недостатні обсяги та недосконалі цільова спрямованість державного оборонного замовлення, низький рівень виконавчої дисципліни, відсутність ефективної координації та механізмів участі державних органів в управлінні підприємствами, недостатнє врахування ринкових механізмів, кон'юнктури ринків і реальних можливостей із забезпечення конкурентоспроможності оборонних підприємств.

Також відсутня традиція правонаступництва рішень (важливі для держави рішення після чергової зміни влади ігноруються або піддаються ретельній ревізії з боку наступників).

Притаманна відсутність політичного рівня системи військово-технічного співробітництва й недостатня координація зусиль у цій сфері на міжвідомчому рівні, недостатня державна підтримка та ефективність механізмів просування продукції вітчизняних підприємств на зовнішній ринок.

Низька ефективність державного управління обороною сферою, високий рівень корупції ускладнюють вирішення наявних проблем, зумовлюють недостатній рівень оперативності й ефективності міжвідомчої взаємодії, гальмують процеси реформування ЗС, реструктуризації вітчизняної оборонної промисловості, створюють додаткові ризики зниження рівня ефективності ВТС та обороноздатності держави.

Невиконання державних контрактів, а саме взятих зобов'язань з боку держави, стало нормою у відносинах між державою та підприємствами ОПК. Непослідовність в оборонній сфері може стати катастрофою для оборонної промисловості (адже всі проекти зі створення зразків озброєння за планом виконуються 3–7 років, а в умовах хронічного недофінансування – 10 і більше).

3. Зменшення ємності світового ринку озброєнь через наслідки світової фінансово-економічної кризи та поява нових потужних конкурентів

Набуває масштабності військово-промислова глобалізація. Переваги технологічного перевороту монополізуються невеликим числом авангардних країн, що привласнюють лівову частку «технологічної ренти». Технологічний розрив між країнами збільшується через закріплення науково-технічних переваг над країнами-конкурентами. Виникнення принципово нових технологій суттєво змінило організацію розроблень, випробувань і виробництво високотехнологічних озброєнь та військової техніки (особливо це стосується високотехнологічних програм із високою вартістю). Загострюється питання щодо вибору країн-постачальників і науково-технічної кооперації.

Для багатьох країн стає характерним перехід від імпорту озброєнь до імпорту технологій їх виробництва та намагання традиційних імпортерів ОВТ отримати статус експортера (йдеться про Китай, Індію, Пакистан, Єгипет, Польщу, Туреччину та низку інших держав).

4. Недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази

В Україні відсутня необхідна законодавча база у сфері військово-технічного співробітництва, використання механізмів лізингу, офсету, ліцензійного або спільного в кооперації з іноземними країнами виробництва ОВТ.

Доволі обмеженим є перелік країн, з якими Україна уклала двосторонні угоди про ВТС і про взаємний захист таємної інформації (що заважає будувати нормальні відносини з іноземними оборонними фірмами).

НДДКР виконуються за стандартами й канонами, закладеними ще в минулому сторіччі. Хронічне недофінансування призводить до значного збільшення термінів виконання робіт (наприклад, з моменту прийняття рішення про будівництво корабля класу «корвет» (2005 р.) і до закладки головного корабля (2011 р.) минуло шість років. Якщо технічний проект залишиться без змін, то термін здачі головного корабля заплановано на 2016 р.

Таким чином, сумарний строк будівництва вже складає одинадцять років, а це еквівалентно одному поколінню озброєння та військової техніки. Це економічно не вигідно, а крім того, може призвести до морального старіння проекту. Термін розроблення складних зразків озброєння має бути скорочений до 2–5 років).

Суттєвою перешкодою для ВТС України із західними оборонними компаніями може виявитися відсутність частини нормативно-правової бази, призначеної для реалізації офсетних угод. Зарубіжні партнери висловлюються проти 100 % офсету для суднобудівництва та авіації (на їхню думку, максимально прийнятні 70–80 %). Остаточо не відпрацьовані та не затверджені механізми реалізації офсетної діяльності в Україні (а вже сьогодні при реалізації проекту «Корвет» мають виконуватися конкретні заходи).

Запровадження у законодавчу норму вимоги про обов'язкове проведення оборонними підприємствами тендерних закупівель комплектуючих для виробництва військової техніки суперечить нормам державних стандартів щодо порядку запуску виробництва техніки та призводить до зриву робіт і зниження якості продукції, зокрема на замовлення інших держав.

Незавершеність і суперечливість нормативно-правової бази стримує ініціативу та недостатньо стимулює оборонні підприємства до розвитку.

5. Обмежений оборонний бюджет і критичний стан оборонно-промислового комплексу

Відсутність достатнього фінансування заходів із переозброєння Збройних сил залишається болючим питанням. Продовжується практика планування витрат на оборонну галузь зі спеціального фонду Державного бюджету України (кошти, передбачені Законом України «Про державний бюджет» за спеціальним фондом промисловості, практично не виділяються).

Неритмічним є фінансування (як правило, кошти надходять у четвертому кварталі, але організувати на підприємствах роботу та платити зарплату необхідно протягом усього року).

Брак замовлень на нові види озброєнь від Міністерства оборони України у зв'язку з обмеженими фінансовими можливостями викликає певну недовіру до продукції вітчизняного ОПК з боку іноземних споживачів (призупинено закупівлю та виробництво понад 100 зразків ОВТ, що вже прийняті на озброєння).

Скорочено кількість дослідно-конструкторських робіт зі створення нової техніки та озброєння (при потребі замінити близько 600 наявних зразків ОВТ на нові, в розробленні знаходяться близько 20).

Обмеженість оборонного бюджету призвела до падіння обсягів виробництва продукції оборонного призначення, дезінтеграції технологічно пов'язаних виробництв, конструкторських і науково-дослідних організацій, погіршення якісного складу наукових і виробничих кадрів, відсутності у підприємств мотивації виробництва високотехнологічної продукції, що у свою чергу ускладнює досягнення потрібного рівня конкурентоспроможності для виходу на зовнішні ринки.

Економічний стан підприємств ОПК характеризується незбалансованістю структури оборонних виробництв, високим рівнем зношеності основних фондів, низькою рентабельністю роботи більшості підприємств, низьким рівнем завантаженості виробничих потужностей. Високий рівень ресурсоспоживання та низька рентабельність підприємств заважають підвищенню конкурентоспроможності їхньої продукції на зовнішніх ринках.

Також характерні низька інвестиційна привабливість підприємств, ускладнений доступ до кредитних ресурсів, політичні обмеження на доступ до іноземних джерел, підвищення технологічного рівня виробничих потужностей оборонних підприємств.

Коефіцієнт оновлення основних виробничих фондів дуже низький – не більше 2,5 % на рік, а це означає зростання технологічного відставання від провідних країн світу. Україна забезпечує себе елементарною базою на 3 %. Чисельність молодих конструкторів і фахівців, які йдуть на підприємства ОПК і КБ, складає 0,2-0,3 %. Соціально-побутові умови для молоді не створюються. У державі не розвиваються високотехнологічні машинобудівні галузі виробництва, до яких відноситься насамперед оборонна сфера машинобудування.

6. Відсутність інформаційно-аналітичного забезпечення

Однією з проблем є недостатня маркетингова та тендерна діяльність (навіть публікації щодо можливостей українського ОПК у популярних виданнях на кшталт *Jane's Defense* та *Military Technology* належать іноземним спецслужбам і тому подаються у вигідному для них світлі).

Оперативно й ефективно діючі інформаційно-аналітичні центри забезпечення не створені ані в ДК «Укрспецекспорт», ані в Апараті РНБО. Більшість проблем під час здійснення заходів у сфері ВТС України мала місце тому, що під час прийняття того чи іншого рішення заздалегідь не було передбачено можливі загрози й ризики, тобто через дефіцит об'єктивної та достовірної інформації, а як наслідок – не було передбачено відповідних заходів з їх мінімізації та припинення. Інформаційне забезпечення здійснюється у недостатньому (неповному) обсязі або із запізненням через неузгодженість між відповідальними

структурами та недостатньою кількістю залучених до цього процесу засобів і коштів. Отримання інформації та проведення аналізу відбувається самостійно суб'єктами ВТС, що часто не дозволяє їм своєчасно підготувати документацію, необхідну для участі у тендері тощо.

7. Кадровий дефіцит

Існує дефіцит якісних управлінських, наукових, інженерних і технічних кадрів, «кадровий голод» на підприємствах.

Відсутні заклади з підготовки спеціалістів сфери військово-технічного співробітництва.

Спостерігається значне скорочення і доведення чисельності структури державного замовника в Мінобороні, а також військових підприємств на підприємствах ОПК до рівня, за яким він стає нездатним виконувати свої функції.

Незначний обсяг держоборонзамовлення робить непривабливими професії інженера космічної, авіаційної, ракетної техніки, точного приладобудування, радіолокації, кораблебудування, автоматизованих систем управління, зв'язку тощо.

Гостра проблема – середньо-технічна освіта та підготовка кваліфікованих робітників.

8. Інерційність державної системи експортного контролю

Дуже повільний перехід від «заперечувальної» системи експортного контролю до «повідомляючої».

9. Неєфективна виставкова діяльність

Сьогодні Україна – країна, що не проводить Міжнародної виставки озброєння та військової техніки на високотехнологічному рівні. Це значно стримує зростання експортного потенціалу країни, приплив валютних коштів і не дозволяє розширити можливості підприємств ОПК щодо участі на світовому ринку оборонної продукції.

Напрями вирішення деяких проблем ВТС України

Реформа національного оборонно-промислового комплексу

Необхідно прискорити прийняття та запровадження Законопроєкту «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі», що має забезпечити ефективніше функціонування відповідних підприємств.

Також потрібно здійснити оцінку фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій – учасників державно-

го концерну «Укроборонпром» і вжити заходи щодо їх фінансового оздоровлення, ефективного функціонування та розвитку.

Для забезпечення структурної перебудови, ефективного функціонування та розвитку підприємств ОПК варто забезпечити створення підприємствами-учасниками державного концерну «Укроборонпром» інтегрованих науково-виробничих об'єднань за пріоритетними напрямками розвитку видів озброєння, військової та спеціальної техніки.

Законодавче та нормативно-правове забезпечення

Законодавче та нормативно-правове забезпечення має органічно та невід'ємно створюватися як складник військово-технічної політики держави, формування якої має проводитися на підставі Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини та чинників, що впливають на її зміст і особливості реалізації ВТП.

До головних чинників відносимо:

- перспективний вигляд Воєнної організації держави (ВОД) України, пріоритети виробництва ОВТ і відповідні напрями розвитку ОПК;
- стратегію оснащення ВОД України озброєнням, що має враховувати наявні потреби ЗС та поступове нарощування можливостей ОПК;
- системну реструктуризацію ОПК, що враховує оборонні інтереси держави, нарощення виробництва наукомісткої оборонної продукції з характеристиками світового рівня, конверсію надлишкових виробничих потужностей оборонної галузі;
- поглиблення та розвиток співпраці з іншими країнами у сфері спільного розроблення та виробництва ОВТ.

Для вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази регулювання у сфері ВТС необхідно:

- прискорити прийняття законів про ВТС України з іноземними державами та Державний цільовий фонд для фінансування створення сучасних систем озброєння та технологій виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку товарів військового призначення і подвійного використання;
- сформуванню довгострокових програм закупівлі Збройними силами України військової техніки, що дозволяла б формувати цілісний план замовлень за ключовими напрямками відповідно до завдань модернізації ЗС (поєднати завдання, що постають перед підприємствами й об'єднаннями ОПК з модернізаційними завданнями Збройних сил);
- нарощувати двосторонню договірну базу у військово-технічній сфері, що відкриє нові можливості для подальшого поглиблення міжнародної співпраці;

- завершити створення дієвої правової бази для здійснення закупівель озброєння та військової техніки з використанням офсетних схем (зокрема, положення про офсетну комісію, що утворюватиметься при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України та на яку покладатимуться завдання здійснення координації діяльності замовників щодо укладання, виконання та здійснення контролю за виконанням офсетних договорів, визначення пріоритетних напрямів, за якими спрямовуватимуться офсетні програми, а також забезпечення подальшої роботи відповідальних державних установ із розроблення базових офсетних вимог і санкцій за невиконання офсетних зобов'язань, строків виконання офсетних програм, а також встановлення вартості офсетного контракту).

Державне управління

Для оперативного й ефективного державного управління сферою ВТС, посилення координації роботи та взаємодії відповідних міністерств, відомств і підприємств України потрібен надвідомчий орган виконавчої влади, що відповідав би в державі за формування та реалізацію військово-технічної політики.

Досконала система державного управління та контролю не може існувати без ефективного моніторингу й інформаційної підтримки – для безперервного та наполегливого контролю і примусу до неухильного виконання прийнятих рішень (за роки незалежності майже жодна з численних державних програм «реформування та розвитку» остаточно не реалізована).

Державний протекціонізм та інформаційне протиборство

Необхідна адаптація до умов сучасного ринку озброєнь, що пов'язані передусім з використанням «агресивної» маркетингової стратегії основними експортерами ОВТ (має бути оперативне реагування на зміни та конкретні заходи, що реалізуються конкурентами на ринку ОВТ, максимально повне урахування обставин (політичних, кланових, економічних, соціальних) при опрацюванні перспектив організації ВТС з конкретними країнами, забезпечення виходу на кола, що користуються впливом під час прийняття рішень у сфері ВТС, своєчасне виявлення та оцінка можливих ризиків під час виконання контрактів.

Важливим є своєчасне отримання інформації щодо планів і напрямів переозброєння, його традиційних постачальників та форм організації ділового співробітництва, найвпливовіших державних і посередницьких структур, що здійснюють оборонні заходи, організовують

закупівлі ОВТ; інформування щодо умов тендерів та країн, які можуть брати в них участь.

Стратегічною перспективою для збереження та укріплення позицій України на ринках озброєнь є реалізація переходу від укладання одноразових контрактів з конкретним споживачем ОВТ до надання процесу ВТС системної, довготривалої та широкомасштабної співпраці.

Оскільки інформаційні війни у сфері ВТС можуть призвести до підриву та навіть руйнації політичного іміджу країни, розпалення недовіри щодо готовності держави дотримуватися міжнародних угод про нерозповсюдження зброї, дезінформації міжнародної спільноти з метою дискредитації та провокування міжнародних санкцій, ембарго; до підриву міжнародного авторитету держави, її співробітництва з іншими країнами, створення атмосфери негативного ставлення до ділового, партнерського іміджу; до дезінформації та тиску на органи влади й управління з метою інспірації помилкових управлінських рішень; завдання збитків інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах, Україна має вживати необхідні контрзаходи, а інформаційне забезпечення заходів ВТС має стати невід'ємним складником загальнодержавної інформаційної безпеки для успішної реалізації оборонної, економічної та науково-технічної політики України.

Система експортного контролю

Україна має продовжувати відстоювати та розвивати позиції на світовому ринку ОВТ, суворо дотримуючись відповідних зобов'язань, пов'язаних із членством в ООН, ОБСЄ та міжнародних режимах експортного контролю (Вассенаарська домовленість, Режим контролю над ракетними технологіями, Група ядерних постачальників, Комітет Цангера, Австралійська група). Але при цьому доречно удосконалити державну систему експортного контролю з метою трансформації від жорсткої забороняючої до оперативної дозвільної.

Кадри

Власники сучасних провідних світових компаній стверджують, що головний чинник зростання – це не ринок, не технології і не конкуренція. Чинник, важливіший за всі інші, – це здатність знайти й утримати потрібних компаній людей. Тобто кадри вирішують усе. Це стосується і сфери військово-технічного співробітництва. Виходячи з поточних цілей ВТС, необхідно поруч із фахівцями на кшталт «торгівцев зброєю» активно готувати та залучати різних спеціалістів: конструкторів, адміністраторів, технологів, інженерів, випробувальників, експертів

та ін., які займатимуться вирішенням питань про організацію імпорту ОВТ і відповідних технологій, координацією та управлінням підпорядкованих підприємств та організацій ОПК, реалізацією офсетних програм тощо.

Громадський контроль

Важливим є відпрацювання та запровадження прозорих механізмів у оборонній сфері (зокрема в акціонуванні казенних і державних підприємств, відокремленні та продажу «надлишкових і дублюючих потужностей», виділенні та проходженні коштів оборонного замовлення та повноті надходжень від експортних контрактів, дотриманні пріоритетності розвитку національної електронної бази, фактичному максимальному використанні можливостей національного ОПК для задоволення потреб Збройних сил України тощо).

Основні напрями ВТС України

Військово-технічне співробітництво з РФ

Головною метою військово-технічної політики РФ завжди було досягнення самодостатності у провідних оборонних технологіях і реалізація програми імпортозаміщення.

РФ – головний партнер України з ВТС за часткою експорту/імпорту товарів військового та подвійного призначення. Проте як відзначають експерти, за останнє десятиріччя обсяг торгівлі зброєю України з Росією зменшився з 30–32 % (2000–2002 рр.) до 20–24 % (2007–2008 рр.), на наступне десятиріччя зниження показників прогнозується до рівня 12–15 % від загальних обсягів. Оскільки це є наслідком російської військово-стратегічної політики, то й відбуватиметься незалежно від зовнішньополітичного курсу України. Експерти зазначають, що українську продукцію купують тоді, коли російський ОПК не може забезпечити необхідні технічні або якісні показники для комплектації російської експортної продукції та коли недоцільно створювати дублюючі виробництва для тих ОВТ, що вироблятимуться не більше 7–10 років.

Кооперація з Російською Федерацією можлива за певних умов і за окремими напрямами. Слід чітко окреслити цілі, завдання й терміни існування спільних підприємств, визначити права, обов'язки та обмеження, а головне, кооперація не має ставати на заваді виходу України на зовнішній ринок для експорту продукції за кордон і перешкоджати розвиткові українського наукового та виробничого потенціалу⁷.

⁷Електронний ресурс. – [Режим доступу] : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=33974>

Останнім часом керівництво МО РФ все частіше заявляє про те, що підприємства російського ОПК не здатні створювати перспективного озброєння, військової та спеціальної техніки (на підтвердження цього – невдачі з МКБР «Булава», проблеми з розробленням військово-транспортних літаків, безпілотних літальних апаратів, претензії до бронетехніки, авіаційного й морського озброєння). У зв'язку з цим Міністерство оборони Росії намагається купувати ОВТ за кордоном (наприклад, безпілотні літальні апарати в Ізраїлі, вертольотоносці у Франції).

Нещодавно головнокомандувач Сухопутних військ Росії Олександр Постников висловив своє незадоволення озброєнням, що випускається сьогодні російським ОПК. «Ті зразки зброї, що виробляє промисловість, у тому числі бронетанкове озброєння, артилерія і стрілецьке, за своїми параметрами не відповідають зразкам НАТО і навіть Китаю». Так, російський танк Т-90, майбутня основа російських бронетанкових сил, є лише «сімнадцятою модифікацією радянського танка Т-72», що випускався з 1973 р. При цьому, як зазначив головнокомандувач, не найдешевшою модифікацією – «118 млн рублів за одиницю (4,12 млн дол. США) – нам простіше було б купити за ці гроші три «Леопарда»⁸.

Підсумки виконання у 2010 р. російського держоборонзамовлення продемонстрували, що фінансове забезпечення необхідне, але не є достатньою умовою для успішної реалізації програм і планів. Президент РФ, проголошуючи у 2010 р. Послання про бюджетну політику на 2011–2013 рр., був упевнений, що фінансування оборонних витрат «має дозволити вирішити всі завдання, що стоять перед ЗС, включаючи закупівлю нових зразків озброєння, забезпечення бойової підготовки».

Разом із віце-прем'єром Сергієм Івановим, який звинуватив Роскосмос у зриві виконання держоборонзамовлення у 2010 р., з претензіями до російських оборонно-промислових підприємств виступило МО РФ: у 2010 р. не здано «корвет» проекту 20380, два підводні човни проекту 955 й один – проекту 885; з 9 запланованих для постачання літаків Як-130 поставлено лише 6, зі 151 одиниці БМП-3 – всього 78. Враховуючи те, що саме з 2010 р. Росія почала виконувати заходи з оснащення збройних сил основними видами сучасних озброєнь, провал очевидний – не реалізовано як мінімум 30 % усього державного оборонного замовлення, запланованого на 2010 рік⁹.

⁸Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://lenta.ru/articles/2011/03/16/army/_Printed.htm

⁹Системный сбой российской обороны; Независимая Газета от 02.03.2011. Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://www.ng.ru/nvo/2011-03-02/1_sboy.html

За оцінкою російських експертів третина підприємств ОПК – фактичні банкрути. При цьому витрати на дослідження та розроблення в Росії вдсятеро нижчі, ніж у розвинених країнах, а інвестиції до основних фондів і витрати на підготовку кадрів у п'ятеро менші; фондоозброєність на підприємствах російського ОПК у два-три рази менша, а продуктивність праці в п'ять-десять разів нижча, ніж у розвинених країнах. Понад 70 % технологій, що забезпечують потреби виробництва, фізично й морально застаріли. Понад половину верстатного парку зношена на 100 %. Крім цього дається взнаки корупція та неефективне використання бюджетних коштів на реалізацію державної програми озброєння, а також відсутність електронної компонентної бази (використовується понад 60 % елементної бази іноземного виробництва)¹⁰. Мають місце кадрові проблеми (дефіцит професійно підготовлених працівників на всіх рівнях): середній вік працівників ОПК – понад 50 років, а в оборонних НДІ наближається до 60 років.

За всю пострадянську історію жодна з російських держпрограм озброєнь не була виконана, ОПК продовжує занепадати, а глобальної перебудови військового виробництва в Росії досі не спостерігається.

Таким чином, зважаючи на прагнення Росії досягти самодостатності у провідних оборонних технологіях, реалізації програми імпортозаміщення та загальний науково-технологічний занепад російського ОПК, доцільно надавати перевагу співпраці з країнами заходу та при цьому досягти відчутного поліпшення співробітництва (оренда українських військово-транспортних літаків силами коаліції та участь західних країн в утилізації військового майна, що становить підвищений інтерес для радикальних організацій та країн-ізоїв, точно не відповідає реальному потенціалу співробітництва).

ВТС з країнами ЄС

Експерти вважають, що справжнього руху України до ЄС ще не було: ЄС не сприймало невизначні розмови українського керівництва про «бажання інтегруватися», а Київ через параліч колишньої системи державної влади не намагався діяти¹¹. ВТС із країнами-членами ЄС і НАТО обмежується переважно наданням Україні технічної допомоги у сферах розвитку ЗС та утилізації ОБТ і боеприпасів, обміном деклараціями про можливість тіснішого партнерства та поодинокими

¹⁰*Почему* Россия не способна создавать перспективное вооружение. Электронный ресурс. – [Режим доступа] : http://vprk.name/news/49528_bareryi_pered_innovacionnyim_razvitiem_vooruzhenii.html

¹¹Електронний ресурс. – [Режим доступа] : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=31159>

успішними випадками виробничої кооперації й участі у спільних проєктах на тлі низки негативних (військово-транспортний літак Ан-7Х, модернізація вертольотів Мі-24 тощо). Тепер, в умовах світової фінансово-економічної кризи, ситуація для початку практичних кроків у напрямку до ЄС не найкраща. У європейців зараз багато власних непередбачуваних проблем. Замість «слабких» постсоціалістичних Румунії та Болгарії, ЄС «лихоманить» Греція та Іспанія. Крім того, багато сил керівництва Євросоюзу потребує запровадження Лісабонського договору.

Нині підприємства України, що працюють на оборонний комплекс, відчувають дискримінацію з боку європейських країн. Про це на засіданні російсько-українського ділового форуму за участю президентів РФ та України заявив президент ВАТ «Мотор Січ» В'ячеслав Богуслаєв. Наприклад, «Мотор Січ» уже декілька років не може придбати в Німеччині високотехнологічне устаткування, оскільки в Євросоюзі створені списки небажаних підприємств і «не рекомендовано продавати найсучасніше технологічне устаткування на ті підприємства Росії та України, що працюють на оборонний комплекс»¹².

Головним здобутком України у військово-технічній сфері за рахунок ВТС з країнами-членами ЄС та НАТО має стати можливість проведення спільних з ними досліджень, розроблення та серійного виробництва новітніх зразків ОВТ для забезпечення ЗС України та для спільного виходу на ринки третіх країн. При організації спільних робіт для створення новітніх військових систем із західними країнами слід бути готовими прийняти базовий принцип співпраці *juste retour*, якого дотримуються країни Альянсу. Його сутність полягає в узгодженні з іншими стратегічними партнерами можливості спільного виробництва зразків ОВТ на основі жорсткого виконання умов пропорції: залежно від частки коштів, що держава внесла у спільне розроблення та виробництво озброєння, визначається частина замовлень, які буде розміщено на підприємствах ОПК цієї держави.

Крім того, треба враховувати фактичну закритість національних ринків озброєнь західних країн. Історія з тендером на постачання 179 літаків-заправників для американських ВПС яскравий тому приклад. У ЄС розуміють, що американці змінили умови торгів щодо заправників, щоб захистити свою військову промисловість, імітуючи при цьому дотримання принципів конкуренції. У збірці аналітичних ма-

¹²Предприятия Украины и РФ, работающие на оборонный комплекс, ощущают на себе дискриминацию со стороны европейских стран – Президент ОАО «Мотор Січ». Електронний ресурс. – [Режим доступу] : <http://www.defense-ua.com/rus/news/?id=31967>

теріалів «Стратегічний рік 2011», підготовленій французьким Інститутом міжнародних і стратегічних досліджень, наголошується: «Така закритість ринків США повинна змусити європейців діяти аналогічним чином. Ринки озброєнь не підкоряються тим же правилам, що й цивільні. В області експорту технологій Вашингтон часто вдається до необґрунтованих відмов, посилаючись на закони про контроль експорту озброєнь. Необхідність стратегічної автономії європейських країн вимагає від них захисту власного ринку не для того, щоб порушувати правила конкуренції, а щоб пристосуватися до норм і практики американців щодо захисту їх внутрішнього ринку»¹³.

Висновки

1. Реформа сектору військово-технічного співробітництва України з іноземними державами – давня проблема, а отже має бути однією з головних серед реформ, що здійснюються сьогодні Президентом і урядом України. ВТС України із зарубіжними державами, яке головним чином зводилося до отримання максимальних валютних надходжень, потребує суттєвої корекції, необхідно визначити трансформацію пріоритетів та інструментів державного втручання для реалізації геополітичних цілей на найближчий період.

2. Зважаючи на важливість ВТС України для забезпечення обороноздатності держави (а саме: переозброєння української армії, підтримання і розвитку науково-технічного та виробничо-технологічного потенціалу на оборонних підприємствах, відновлення та розвитку міжнародної кооперації оборонних галузей промисловості), потрібно негайно визначити пріоритети її трансформації та удосконалити механізм державного втручання для реалізації цілей на короткостроковий період.

Визначення стратегічних напрямів розвитку військово-технічного співробітництва України з іноземними державами має базуватися на результатах науково-прогнозного аналізу щодо поточного стану світового ринку озброєнь, основних факторів і умов, що на нього впливають, та тенденцій їх змін. Мають бути конкретизовані та визначені:

- цілі ВТС України з іноземними державами;
- принципи державної політики;
- система державного управління ВТС, включаючи систему моніторингу за визначеними показниками для оцінки ефективності її діяльності;

¹³Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://vpk.name/news/48813_voennaya_integraciya_buksuet.html

- суб'єкти сфери ВТС, їхні повноваження та порядок взаємодії;
- основні заходи щодо удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази сфери ВТС;
 - заходи щодо фінансової, інформаційної, інвестиційної державної підтримки, полегшення податкового, митного та валютного регулювання;
 - заходи з підвищення ефективності виставкової діяльності та підготовки кадрів тощо.

3. Позаблокова політика України не виключає взаємовигідного ВТС з країнами-членами НАТО та ЄС, а також ОДКБ.

Зважаючи на прагнення Росії досягти самодостатності у провідних оборонних технологіях і реалізації програми імпортозаміщення та загальний науково-технологічний занепад російського ОПК, доцільними є зважені гнучкі підходи до досягнення відчутного якісного та кількісного поліпшення співробітництва.

ВТС з країнами-членами НАТО та ЄС мають надати можливість проведення спільних досліджень у військово-технічній сфері, розроблення та серійного виробництва новітніх зразків ОВТ для забезпечення ними у першу чергу ЗС України, а в другу – для спільного виходу на ринки третіх країн.

Додаток

**ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР**

Матеріали засідання «круглого столу»

18 травня 2011 року в Національному інституті стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» з теми «Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір». Захід було організовано Національним інститутом стратегічних досліджень. У ньому взяли участь провідні фахівці Адміністрації Президента, Верховної Ради та Секретаріату Кабінету Міністрів України, а також представники інших органів державної влади, наукових установ, громадських організацій, ЗМІ, провідні експерти з питань ВТС.

В обговоренні взяли участь:

БАДРАК Валентин Володимирович	директор Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння
БАХОНСЬКИЙ Володимир Григорович	начальник Воєнно-дипломатичної академії Збройних сил України
БЕГМА Віталій Миколайович	завідувач відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
БОРИСОВ Євген Олексійович	генеральний конструктор з військового кораблебудування, генеральний директор Казенного підприємства «Дослідно-проектний центр кораблебудування»
БРУЛЬ Сергій Тимофійович	заступник директора Департаменту розробок і закупівлі озброєння та військової техніки Міністерства оборони України
ВАГАПОВ Володимир Белалович	головний редактор журналу «Наука і оборона»
ГЛЄБОВ Василь Васильович	заступник директора Казенного підприємства «Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О. О. Морозова»

ГОРОВЕНКО
Валентин
Костянтинович

завідувач сектору безпекових ситуацій відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

ГРЕК
Володимир
Григорович

президент Асоціації «Українські оборонні технології»

ГУРАК
Станіслав
Павлович

заступник голови правління Центру воєнної політики та політики безпеки

ЄРМОЛАЄВ
Андрій
Васильович

директор Національного інституту стратегічних досліджень

ЖИШКО
Леонід
Васильович

керівник управління з питань оборонної політики Адміністрації Президента України

ЗГУРЕЦЬ
Сергій
Григорович

директор агентства Defense Express

ЛИТВИНЕНКО
Олександр
Валерійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

МАЛИШЕНКО
Юлія
В'ячеславівна

начальник відділу міжнародного економічного співробітництва у сфері оборони та безпеки Департаменту економіки оборони та безпеки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

МАНАЧИНСЬКИЙ
Олександр
Якович

директор програми «Воєнно-стратегічні дослідження» Української асоціації Євроатлантичного співробітництва

МАРКЕЛОВ
Віктор
Миколайович

провідний науковий співробітник відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

МОКЛЯК
Сергій
Петрович

заступник начальника Воєнно-дипломатичної академії Збройних сил України

НІМЧИНСЬКИЙ
Руслан
Михайлович

заступник директора Департаменту контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва Міністерства закордонних справ України

НОСОК
Павло
Тимофійович

президент Української асоціації Євроатлантичного співробітництва

ПОЛЯНСЬКИЙ
Віктор
В'ячеславович

заступник голови Державної служби експортного контролю

РЯБЕЦЬ
Олег
Миколайович

провідний науковий співробітник науково-дослідного управління воєнно-технічної політики Центрального науково-дослідного інституту озброєння і військової техніки Збройних сил України

СЕМЕНІЙ
Олексій
Володимирович

заступник директора Міжнародного фонду «Єдиний світ»

СМІРНОВ
Володимир
Олександрович

провідний науковий співробітник відділу формування пріоритетних напрямів військово-технічної політики Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних сил України

СУНГУРОВСЬКИЙ
Микола
Вікторович

директор військових програм Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова

ТАБУРЕЦЬ
Ігор
Іванович

аспірант Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ТОЛОЧНИЙ Юрій Власович	заступник командувача Сухопутних військ Збройних сил України
ТОМЧУК Віталій Володимирович	заступник начальника науково-дослідного управління воєнно-технічної політики Центрального науково-дослідного інсти- туту озброєння і військової техніки Зброй- них сил України
ТЮТЮННИК Вадим Петрович	провідний науковий співробітник відділу стратегій реформування сектору безпеки Національного інституту стратегічних до- сліджень
УЛІЗКО Олексій Єгорович	заступник начальника відділу Головного управління розвідки Міністерства оборо- ни України
ЧЕРНОВ Олександр Сергійович	начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України
ШЕВЦОВ Анатолій Іванович	керівник Дніпропетровського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень
ШЕМАЄВ Володимир Миколайович	викладач Воєнно-дипломатичної академії
ШМАРОВ Валерій Миколайович	президент Асоціації підприємств авіа- промисловості України «Укрaviaпром»
ШИМОВ Юрій Юрійович	головний спеціаліст відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних до- сліджень

Засідання «круглого столу» складалося з двох сесій.

Протягом *першої сесії* було обговорено питання, що безпосередньо стосуються сфери військово-технічного співробітництва та експортного контролю:

- головні напрями стратегії ВТС з іноземними державами на найближчу перспективу;
- пріоритети переозброєння Збройних сил України;
- дипломатичне забезпечення державної підтримки розвитку взаємовигідного співробітництва у військово-технічній сфері;
- шляхи подальшого удосконалення функціонування державної системи експортного контролю.

Друга сесія була присвячена розгляду питань українського оборонно-промислового комплексу та громадського контролю оборонної сфери:

- проблеми розвитку та державного управління ОПК України;
- ВТС як головний канал надходження сучасних технологій та озброєнь;
- оцінка перспектив українсько-російського співробітництва та кооперації з компаніями країн ЄС;
- сумісність напрямів побудови громадянського суспільства та вдосконалення ВТС.

ЄРМОЛАЄВ Андрій Васильович,

директор Національного інституту стратегічних досліджень

Тема заходу вельми актуальна. Не секрет, що ситуація в нашому ОПК складна, а підприємства, що свого часу були лідерами з виробництва сучасної військової техніки, знаходяться в непростому становищі. У 2010 р. було прийнято низку рішень, пов'язаних із черговою реорганізацією цього сектору, у тому числі стосовно формування нових управлінських структур. Проводиться значна робота з опрацювання нових програмних засад розвитку Збройних сил і військово-промислового комплексу. Ситуація залишається складною, оскільки все це відбувається в умовах надзвичайної фінансово-економічної ситуації. Як і інші сектори економіки, ОПК потрапив до лещат глобальної фінансово-економічної кризи, а це значно відбилося на ринках озброєння, де загострюється конкуренція, де складніше просувати техніку та технічні розроблення попередніх випусків. Тому нині дуже важливо своєчасно закінчити розроблення концептуальних засад розвитку і Збройних сил, і військово-промислового комплексу, і водночас напрацювати практичні заходи, що стабілізували б ситуацію в цій сфері, забезпечили можливості для нових технологічних проривів, достатню фінансову підтримку, а головне, створили умови для формування відкритіших, розгалуженіших зв'язків національної оборонної промисловості у системі міжнародного поділу праці й у системі так званого світового військово-промислового комплексу.

Сьогодні фактично завершена робота над новою редакцією Стратегії національної безпеки. Триває робота над Воєнною доктриною. У стані розроблення знаходиться документ, пов'язаний із реформуванням Збройних сил. Дуже важливо, щоб у цьому документі було враховано потреби Збройних сил, орієнтовані на модернізацію і формування сучасної армії, яка є генеральним замовником сучасного озброєння та військової техніки.

Хотів би звернути вашу увагу на низку питань, що, на мою думку, можуть бути предметом обговорення поряд з питаннями широкого ВТС:

1) дуже важливо формувати сучасну структуру ОПК, що буде включена до світового поділу праці та матиме можливості працювати в транснаціональних військово-промислових комплексах (оскільки це є чи не єдиною можливістю для вітчизняної науки та ОПК робити сучасні технічні внески у спільні проекти, формувати науковий потенціал);

2) здійснити найближчим часом глибокий моніторинг наявних інноваційних рішень, що існують завдяки роботі наукових та інженерних колективів наших підприємств і які ще не отримали досить адекватну фінансову й організаційну підтримку. Це можливо зробити за підтрим-

ки Національної академії наук, Національного інституту стратегічних досліджень, під патронатом Президента України і на цій основі розробити довгострокову програму державної підтримки інноваційних рішень у царині військово-технічних розробок, що будуть цікавими і для невоєнного сектору промисловості;

3) формування довгострокових програм закупівлі Збройними силами техніки, що дозволяти б формувати цілісний план замовлень за ключовими напрямками та співпадали б із завданнями модернізації ЗС. Тут не може бути формально-схоластичного підходу: умовно кажучи, кількість танків, кількість того чи іншого виду озброєння. Йдеться про поєднання завдань, що постають перед підприємствами й об'єднаннями військово-промислового комплексу, з модернізаційними завданнями ЗС. Лише у такий спосіб ми можемо отримати якісний результат уже через три, п'ять, сім років – залежно від сфери та її стану.

Вельми важливий момент – збереження кадрів. На сьогодні (і це не секрет) саме військово-промислова сфера потрапила в кадрову кризу. Питання збереження наукових, інженерних шкіл, формування достатніх умов для проведення подальших науково-технологічних розроблень, створення для цього достатніх соціальних умов, постійний моніторинг стану досліджень, розроблень, контроль над цими розробленнями, не кажучи вже про безпековий аспект – усе це завдання державної значимості, що потребують особливої уваги.

Якщо ми говоримо про це у форматі нарощування міжнародного співробітництва, не секрет, що чимало зовнішніх партнерів є нашими конкурентами, які дуже зацікавлені в можливості максимального використання інформації, розроблень (у тому числі інженерних), наукових рішень у цій сфері, оскільки це – передова сучасного технологічного ринку.

Останніми роками загострилися питання збереження і нарощування нашої присутності на ринках озброєнь. Це не абстрактне завдання, оскільки на сьогодні ми стикаємося з проблемами в реалізації наших можливостей, бракує послідовності в реалізації наявних контрактів. А це не лише імідж держави. Це збереження позицій, дипломатичної довіри, технологічного укладу, де ми маємо можливість не лише продавати техніку, а й обслуговувати її, нарощувати присутність на цих ринках. Зокрема, важливо у 2011 р. реалізувати всі зобов'язання України за відомим іракським контрактом, оскільки цей ринок має велику перспективу.

Кілька слів про геополітичну та політичну складові проблеми. Ринок озброєнь – це завжди політичний ринок. Присутність України на цих ринках, лідерські позиції з тих видів озброєння, що Україна спроможна сьогодні пропонувати (зокрема, коопераційні програми озброєнь у сфері

двигунів, приладобудування) потребує особливої уваги держави, і, можливо, тут треба зробити особливий акцент на програмах, пов'язаних з розвитком технічного співробітництва. На мою думку, тут великої ваги набуває дипломатична підтримка інтересів наших експортерів, формування нових підходів до іміджевих стратегій наших виробників, активніша, навіть агресивніша, присутність на світових виставкових заходах, тісна співпраця між профільними структурами, що займаються власне експортом, і нашим дипломатичним корпусом. Таке завдання Президентом України ставилося перед нашим профільним міністерством. Думаю, що вже цього року фахівці, науковці повинні напрацювати практичні рекомендації, пов'язані з конкретними регіонами, де ця присутність має бути, посилити відповідним чином інформаційне і дипломатичне забезпечення.

Переконаний, що нинішня дискусія – вагомий внесок у вирішення цієї проблеми. Рухатимемося динамічно, оскільки терміни та орієнтири, пов'язані з розробленням програмних документів, дещо зміщені. Вважаю, це наша спільна відповідальність – завершити роботу над Воєнною доктриною, збалансованим Оборонним бюлетенем, концептуальними засадами реформування Збройних сил України, і відповідно напрацюванням програм, що дозволили б збалансувати, стабілізувати ситуацію в оборонному комплексі.

БЕГМА Віталій Миколайович,

*завідувач відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики
Національного інституту стратегічних досліджень*

Закінчення «холодної війни» змінило характер і парадигми майбутніх загроз. Транснаціоналізація світової економіки сприяє градації країн світу за технологічною структурою. Переваги технологічного перевороту монополізуються невеликим числом авангардних країн, що привласнюють лівову частку «технологічної ренти». Технологічний розрив між країнами збільшується через закріплення науково-технічних переваг над країнами-конкурентами. Набуває широкого розмаху військово-промислова глобалізація. Провідні країни Заходу повною мірою намагаються використати її переваги, розуміючи, що промислова автономія та ізольованість власних країн сприяє технологічному відставанню та гальмуванню розвитку воєнного потенціалу.

Під впливом глобалізаційних процесів було здійснено перегляд оборонної політики держав, перерозподіл оборонних бюджетів, а також перехід до нової структури збройних сил. Поява принципово нових технологій суттєво змінила організацію розроблень і випробувань високотехнологічних озброєнь та військової техніки, у тому числі взаємодію з науковими установами різних держав на основі інновацій. Особ-

ливо це стосується високотехнологічних програм з великою вартістю. Виробництво принципово нових озброєнь і військової техніки в умовах малосерійного виробництва та швидких технологічних змін також суттєво змінює структуру компаній ОПК. Застосування комерційних технологій щодо виробництва товарів оборонного призначення дало синергетичний ефект розвитку оборонної промисловості в цілому.

У сукупності це спонукало до неминучості докорінної трансформації ОПК з метою його адаптації до нових економічних умов. У США ці трансформації та перетворення розпочалися переважно в кінці 80-х та на початку 90-х рр. XX ст., у Західній Європі – у II пол. 90-х років XX ст., в КНР та Росії – на початку XXI ст. і продовжуються до сьогодні.

Головним завданням ВТС України із зарубіжними державами згідно з чинним Указом Президента України від 21.04.1999 р. № 422/99 є забезпечення національних інтересів і безпеки держави, оснащення Збройних сил та інших військових формувань сучасним озброєнням і військовою технікою, іншими товарами військового призначення, розвиток експортного потенціалу військово-промислового комплексу, підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонної галузі України. Проте останнім часом ВТС України із зарубіжними державами зводилося переважно до отримання максимальних валютних надходжень будь-якими засобами. На сьогодні національна система ВТС уже не в змозі вирішувати навіть і це завдання, про що свідчать проблеми щодо виконання контрактів із поставки військової техніки українського виробництва до Іраку (техніки, яка вважається вивіскою українського оборонно-промислового комплексу – транспортні літаки та бронемашини), а також результати останнього аналізу світового ринку зброї (за підсумками 2010 р. Стокгольмський міжнародний інститут досліджень миру виключив Україну з десятки лідерів у рейтингу експортерів за останні п'ять років).

Додаткових труднощів українським експортерам додало зменшення ємності світового ринку озброєнь через наслідки світової фінансово-економічної кризи та поява нових потужних конкурентів.

Беззаперечний прогрес Китаю у виробництві базових видів озброєння серед «не західних» виробників (зокрема Бразилії, Росії, Сінгапуру, Південної Африки й Південної Кореї) та вихід на ринки країн, що розвиваються, з дешевими копіями радянського (російського) озброєння¹⁴ – ще один виклик ВТС України. Тепер Китай може виробляти більшість видів ви-

¹⁴*Угроза* военному равновесию в мире – дешевые китайские копии российских вооружений. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vpk.name/news/47237_ugroza_voennomu_ravnovesiyu_v_mire__deshevyie_kitaiskie_kopii_rossiiskih_vooruzhenii.html

сокотехнологічних озброєнь самостійно і готовий почати експортувати це озброєння, створюючи конкуренцію подібну тій, що має місце на глобальних ринках товарів широкого вжитку. Поки Китаю ще далеко до провідних торгівців зброєю – в 2005–2009 рр. він експортував лише 2 % від загального числа озброєнь та посідає дев'яте місце у списку країн-експортерів. Але зважаючи на темпи економічного розвитку КНР та увагу, яку керівництво країни приділяє військовій сфері, слід очікувати значних успіхів при реалізації військово-технічних і військово-промислових планів¹⁵.

Формування якісно нової системи міжнародних відносин в умовах глобалізації поглиблює старі та створює нові проблеми й загрози у сфері міжнародної безпеки. Дедалі більше країн втягується у локальні війни та воєнні конфлікти, й існують серйозні підстави вважати, що така ситуація стане перманентною.

Події на Близькому Сході вже найближчим часом суттєво впливатимуть на ВТС України. За період 2007–2010 рр. країни Близького Сходу значно наростили обсяги імпорту військової техніки й озброєнь: на їх частку припало понад 20 % світових обсягів закупівель. За оцінками експертів, на цей регіон протягом останнього десятиріччя припадала чверть українських поставок (майже стільки ж, скільки у країні СНД). Громадські заворушення, революції та військові дії в країнах Близького Сходу внесуть суттєві корективи до планів українського військово-технічного співробітництва: найближчим часом купівлю-продаж військових товарів буде призупинено, а якщо в цих країнах відбудеться перехід від світської влади до ісламістських режимів, то утримати ці ринки буде надто складно.

Розвиток нових технологій суттєво змінює можливості власне зброї та способи її застосування. Високоточні удари, прагнення досягти мети без широкомасштабних бойових зіткнень, збільшення питомої ваги та значимості застосування невоєнних засобів, подальше витіснення людини з безпосередньої збройної боротьби віч-на-віч із супротивником – ці та багато інших новинок змінюють і парадигму війни. Особлива роль надається системам розвідки, зв'язку, автоматизованим системам оброблення інформації, управління військами, системам технічного забезпечення та військам спеціального призначення. Засоби ППО (ПРО)

¹⁵За заявою керівництва Китаю в 2011 р. військовий бюджет збільшиться на 12,7 % порівняно з 2010 р. і на розвиток НОАК буде витрачено 601 млрд юанів (91,5 млрд дол. США) – 6 % державного бюджету (наприклад, у 2010 році оборонні витрати КНР виросли порівняно з 2009 р. на 7,5 % до 532,1 млрд юанів (81 млрд дол. США). Проте деякі експерти відзначають, що витрати Китаю на утримання збройних сил, закупівлю озброєнь і військової техніки, а також розроблення нових зразків зброї можуть бути удвічі більше офіційно проголошених цифр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lenta.ru/news/2011/03/04/defense/>

та ВПС стають вирішальними у сучасній війні. Лише повна перевага в повітрі дозволяє отримати перемогу в будь-якому бойовому зіткненні. Під впливом цих тенденцій здійснюється модернізація збройних сил провідних світових держав. Під тиском економічних міркувань відбувається скорочення чисельності збройних сил, проте таке скорочення компенсується новим ефективнішим сучасним озброєнням, що дозволяє зберегти або навіть збільшити їх бойовий потенціал. Країни НАТО також компенсують скорочення збройних сил збільшенням потенціалу їх колективного захисту. Спостерігається стійка тенденція перерозподілу оборонних витрат на користь суттєвого збільшення видатків на переоснащення ЗС сучасними зразками озброєння.

На жаль, озброєння ЗСУ відстає на ціле покоління від того, що мають провідні держави світу. Позаблокова політика виключає гарантований захист країни під «парасолькою» будь-яких сил організації колективної безпеки та призводить до втрати сподівань на фрагментарне й відповідно фінансово не обтяжливе переозброєння армії завдяки спеціалізації у системі колективної безпеки.

Крім того, вимагає самостійного визначення головних орієнтирів, першочергових заходів і механізмів реалізації військово-технічної політики. Саме це актуалізує проблему переозброєння ЗС сьогодні, коли національний ОПК не в змозі самотужки розробляти й виробляти увесь спектр необхідного озброєння та військової техніки. Загострюється питання щодо вибору країн-постачальників та науково-технічної кооперації. Постає нагальна потреба визначення на найближчу перспективу стратегічних цілей ВТС України з іноземними державами та шляхів їх досягнення. Тим паче, що вже закінчився термін дії Концепції військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року – базового державного орієнтуючого документа. Як концептуальний документ він і сьогодні не втратив актуальності, однак в аспекті змін, що відбулися, українським є його оновлення та розроблення стратегії ВТС на найближчу перспективу. На сьогодні Україна має розгалужений, нерівномірно розвинений, недостатньо скоординований ОПК. Економічний стан його підприємств характеризується незбалансованістю структури оборонних виробництв, високим рівнем зношеності основних фондів, низькою рентабельністю роботи більшості підприємств, низьким рівнем завантаження виробничих потужностей. Коефіцієнт оновлення основних виробничих фондів дуже низький (не більше 2,5 % за рік), а це визначає наростаюче технологічне відставання від провідних країн світу.

Причинами цього стали: різке скорочення оборонного бюджету й падіння обсягів виробництва продукції оборонного призначення, дезінтеграція технологічно пов'язаних виробництв, конструктор-

ських і науково-дослідних організацій, погіршення якісного складу наукових і виробничих кадрів, відсутність у підприємств мотивації виробництва високотехнологічної продукції тощо.

Існує тенденція до переорієнтації більшості оборонних підприємств на зовнішні ринки озброєнь через практичну відсутність державного оборонного замовлення, що призводить до втрати державного впливу на розвиток науково-технічної сфери в інтересах забезпечення потреб національної безпеки та оборони. А відсутність необхідного обсягу державного оборонного замовлення, достатніх серій виробництва озброєнь ускладнює досягнення потрібного рівня їх конкурентоспроможності для виходу на зовнішні ринки, ставить під сумнів економічну доцільність такого виробництва загалом.

Український ОПК сьогодні спроможний виробляти за замкненим циклом до 8–12 % загальної номенклатури ОВТ як наявного, так і того, що планується мати на озброєнні Збройних сил України. Тобто замкнених циклів виробництва з усієї основної номенклатури зразків ОВТ в Україні немає. А тому серед можливих шляхів забезпечення ЗС потрібним ОВТ, крім власного виробництва, треба розглядати й такі:

- розроблення та виробництво зразків ОВТ у співробітництві з іншими країнами;
- ліцензійне виробництво систем озброєння іноземного виробництва (в тому числі з використанням практики офсетних угод);
- придбання зразків ОВТ в інших країнах (у тому числі з використанням механізму лізингу).

Найпривабливішим шляхом є розроблення та виробництво найскладніших зразків ОВТ у співробітництві з іншими країнами. Спільне його виробництво в кооперації з іншими країнами забезпечує при однозначному зменшенні витрат на створення ОВТ збереження науково-технічного та виробничого потенціалів ОПК, дає можливість розвивати його за пріоритетними напрямками, сприяє міжнародній інтеграції у сфері військово-технічної політики та прискорює адаптацію до світових вимог і стандартів. Проте законодавча база у сфері ВТС з використанням механізмів лізингу, офсету, ліцензійного або спільного в кооперації з іноземними країнами виробництва ОВТ відсутня.

Отже, на сьогодні ВТС України, залишаючись джерелом надходження коштів до державного бюджету від експорту товарів і послуг військового та подвійного використання, має сприяти вирішенню давно назрілих взаємопов'язаних завдань:

- переозброєнню армії (через занепад національного оборонно-промислового комплексу зростає необхідність імпорту озброєння та військової техніки, заміни його морально та фізично застарілих зразків);

• формуванню національного оборонно-промислового комплексу (як канал отримання доступу до сучасних ноу-хау, технологій, наукових розробок і запровадження їх вітчизняним ОПК для подолання кризового стану, створення замкнених циклів розроблення та виробництва основних зразків ОВТ для забезпечення Збройних сил України).

БРУЛЬ Сергій Тимофійович,

заступник директора Департаменту розробок і закупівлі озброєння та військової техніки Міністерства оборони України

Пріоритети переозброєння Збройних сил визначаються з урахуванням рівня технічного оснащення та стану їх озброєння, структури основних видів озброєння, воєнної загрози та завдань, поставлених перед ЗС, а також прогнозних показників середньострокового та довгострокового соціально-економічного розвитку держави.

Власне кажучи, тільки за такого підходу можна говорити про вибір раціональних напрямів розвитку озброєння й технічної модернізації ЗС.

Пріоритет у переозброєнні Збройних сил України буде надано зразкам і системам, що визначають їх бойові можливості, це передусім бойові літаки та вертольоти, автоматизовані системи управління ППО, техніка радіотехнічних військ, зенітні ракетні комплекси, засоби зв'язку, РЕБ і навігації, ОВТ Військово-Морських сил, засоби ураження, бронетанкова техніка, військова автомобільна техніка, комплексні тренажери.

Визначені пріоритети переозброєння ЗС України відповідають світовій практиці. ОВТ провідних країн світу розвиваються в напрямку створення сучасних автоматизованих систем управління озброєнням та військами, переходу на цифровий обмін інформацією, оснащення високоточними системами зброї, безпілотними літальними апаратами та військовою робототехнікою, вдосконалення засобів ураження та радіолокації протиповітряної оборони. Переозброєння ЗСУ можна умовно поділити на три періоди, пов'язані з термінами середньострокового та довгострокового оборонного планування.

На першому етапі (2011–2015 рр.) передбачається:

- створити та ввести в експлуатацію автоматизовану систему управління ППО;
- завершити дослідно-конструкторські роботи з модернізації бойових літаків та вертольотів, озброєння й техніки ППО, засобів ураження, бронетанкової техніки;
- продовжити створення ракетного комплексу та будівництво корабля класу «корвет»;
- завершити створення військово-транспортного літака Ан-70;
- закупити комплексні авіаційні й танкові тренажери.

На першому етапі також планується закупити, в тому числі й за кордоном, необхідне озброєння для комплектування Сил спеціальних операцій і розвідки.

На другому етапі (2016–2020 рр.) передбачається:

- здійснити серійну закупівлю модернізованих бойових літаків і вертольотів, засобів ураження, ОВТ, бронетанкової техніки;
- завершити створення ракетного комплексу, будівництво корабля класу «корвет»;
- розпочати дослідно-конструкторські роботи з розроблення вітчизняних безпілотних літаків.

На третьому етапі (2021–2025 рр.) планується:

- закупити або розпочати спільне виробництво нових зразків ОВТ, багатofункціональних бойових літаків і вертольотів, засобів ураження, озброєння та військової техніки ППО;
- розпочати дослідно-конструкторські роботи з розроблення озброєння, заснованого на нових фізичних принципах із застосуванням нанотехнологій, бойових геоінформаційних систем.

Хочу звернути увагу на такий цікавий факт: за повідомленням інтернет-видань, у Лівії сили коаліції вперше за всю історію ведення військових операцій широко використовують новітні кібернетичні військові технології. При цьому навіть застосовується спеціальний термін «розумна сила».

Нова кібернетична зброя здатна пригнічувати волю супротивника й позбавляти його головного – інформації. На думку експертів, за допомогою кібернетичного озброєння основні системи управління та життєдіяльності країни можуть бути паралізовані одним натиском кнопки на комп'ютері. На жаль, про такі системи ми поки що можемо лише мріяти. Однак створення такого озброєння є одним з пріоритетних напрямів розвитку ОВТ.

Забезпечення переозброєння Збройних сил здійснюється в межах оборонного планування у спосіб реалізації відповідних державних цільових програм розвитку ОВТ. Нині Міністерством оборони розроблено проекти Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки на 2011–2015 роки, програм зі створення вітчизняного ракетного комплексу, будівництва корабля класу «корвет» і військово-транспортного літака Ан-70. Реалізація Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки Збройних Сил на 2011–2015 роки та інших державних цільових оборонних програм дозволить перейти до поступового оснащення ЗСУ новими та модернізованими зразками ОВТ, у тому числі: бойовими літаками, вертольотами, зенітно-ракетними комплексами, радіолокаційними станціями, ракетно-

артилерійським озброєнням, автомобілями військового призначення, бойовими кораблями та катерами, сучасними військово-транспортними літаками Ан-70 (до 2015 року – два літаки), а також поставити до кінця 2016 року Збройним силам один корабель класу «корвет».

На жаль, програми розвитку ОВТ досі не затверджено. Усі міністерства й органи державної влади погодили ці програми, за винятком Мінфіну (через брак достатнього обсягу фінансів на їх реалізацію). На сьогодні фінансування заходів з переозброєння Збройних сил у достатньому обсязі залишається болючим питанням. Досі не вдалося віднайти компроміс між потребами оборонної сфери та ресурсними можливостями держави. З огляду на досвід провідних і суміжних з Україною держав, обсяг видатків на потреби оборони має становити не менше 1,3 % від ВВП. Протягом останніх років обсяги видатків на потреби Міністерства оборони відносно ВВП України становили в середньому 1 % (2006 р. відсоток оборонних витрат від ВВП склав 1,18; 2011 р. він запланований на рівні 1,08; 2012 р. – 0,84; 2013 р. – 0,76). В Україні відсоток витрат на оборону від ВВП, у тому числі й на розвиток ОВТ, порівняно із суміжними країнами є найнижчим (наприклад, у Туреччині – 1,4 %, Польщі – 1,93 %, Румунії – 2,38 %).

Основну частку воєнного бюджету України Міноборони змушене витрачати на утримання Збройних сил (86,6 %). Видатки на розвиток ОВТ від видатків на Міністерство оборони складають у середньому 4,3 % (наприклад, видатки на розвиток ОВТ у Білорусі складають 13,9 %, Польщі – 16 %, Румунії – 17 %, Російській Федерації – 46,2 %).

В умовах фінансування розвитку ОВТ на такому рівні говорити про реалізацію заходів щодо переозброєння ЗС складно. Лише за умов збільшення видатків на потреби оборони до рівня фінансування суміжних з Україною та провідних країн світу й забезпечення фінансування державних програм розвитку ОВТ у повному обсязі дозволить значною мірою здійснювати заходи з розвитку ОВТ. Фінансування програм розвитку ОВТ нижче мінімально необхідного рівня призведе до консервації процесу переозброєння ЗСУ. Не буде виконано програми створення вітчизняного ракетного комплексу та будівництва корабля «корвет».

ПОЛЯНСЬКИЙ Віктор В'ячеславович,

заступник голови Державної служби експортного контролю України

У доповідях пролунала як проблема відсутність замкнених циклів в Україні. Чи так це важливо і страшно? Візьмемо для прикладу Ізраїль, де також замкнених циклів фактично немає. Однак ця країна володіє високими технологіями та ставить на платформи техніку високотехнологічну, інформаційну (інформаційні системи тощо). У принципі така

сама особливість була притаманна українському ОПК у системі загальнонорадянського ОПК. Тому потрібно дуже уважно слідкувати за тим, щоб у проєктах (і внутрішніх, і іноземних) усі наші можливості (а вони чималі) максимально використовувалися. Інколи є бажання закупити дещо за кордоном. Нібито це швидше та дешевше. Але це, якщо навіть дивитися на середню перспективу, зовсім не є економією.

Фінансування не лише оборонної сфери, а й багатьох інших (освіти, медицини тощо) не є досконалим в Україні. І ми розуміємо, що рівень фінансування напряму залежить від розвитку реального сектору економіки загалом, частиною якого є й ОПК.

В ОПК є досить позитивні приклади: «Мотор Січ» (і молодь працює, і соціальна сфера розвивається), ХТЗ... Треба докладати максимальних зусиль, аби будь-яка можливість була реалізована й оплачена. Тоді якось крок за кроком виходитимемо з кризи.

ГРЕК Володимир Григорович,
президент Асоціації «Українські оборонні технології»

Чи можливо взагалі говорити про стратегію ВТС у нашій державі? Вважаю, що немає такої стратегії, і ВТС має досить випадковий характер. Традиційно ВТС України – це продаж старої техніки, якої і досі багато на складах МОУ, а також постачання підприємствами окремих комплектуючих і виконання робіт за контрактами з іноземним замовником. Тому сьогодні говорити про стратегію ВТС України просто не доводиться. Як можна вибудовувати будь-яку стратегію за відсутності затверджених державних програм розвитку озброєння?

На виставці озброєнь в Абу-Дабі Україна представила нові танк «Оплот», ПТРК і модернізовану БМП-1 – усе створене в межах ДКР на замовлення МОУ. Це нова техніка, що саме сьогодні користується попитом на ринках. Стара ж продається за безцінь. Валютних надходжень від експорту стає все менше й менше. Тому в цих умовах без вирішення завдань, пов'язаних із необхідним фінансуванням держоборонзамовлення, про розвиток ВТС узагалі говорити, на жаль, не доводиться.

ГЛЕБОВ Василь Васильович,
*заступник директора Казенного підприємства
«Харківське конструкторське бюро
з машинобудування імені О. О. Морозова»*

На сьогодні бронетанкова галузь ОПК має низку напрацювань – щодо танка «Оплот», БТР, систем керування вогнем, багатофункціонального транспортного засобу, – всі вони могли б бути використані, наприклад, при модернізації наших артилерійських систем і ракетних

комплексів як база для подальшого розвитку ОВТ. Однак крім обмеженого фінансування нас стримує ще й законодавче поле. На сьогодні ми виконуємо ДКР за стандартами та канонами, закладеними ще минулого сторіччя. Ці закони стримують виконання ДКР. Треба переходити на нові принципи, створювати нові стандарти, які б дозволили починати ДКР з обмеженим фінансуванням і виконувати їх поетапно.

Зараз зростають масштаби міжнародної кооперації, і Україна не має залишатися осторонь. Ми неодноразово пропонували, які технології мають підтримуватися та розвиватися, а які мають закуповуватися за кордоном, отримуватися в межах офсетних програм та ліцензій для спільного виробництва в Україні. Виходячи з цих двох позицій, ми повинні визначитися, які зразки озброєнь закуповувати. Наприклад, сьогодні Україна володіє унікальними технологіями виробництва керованого озброєння, силового устаткування, автоматичних систем управління рухом, комплексних тренажерів, щодо яких багато країн готові співпрацювати.

Будь-яка система стабільна та зберігатиметься лише за умови постійного розвитку. І тому, якщо наш ОПК не розвиватиметься, нехай і повільно, то за 3–5 років ми опинимося у такій ситуації: ми нікого не цікавитимемо як продавці, нікому не будемо потрібні як партнери і не зможемо забезпечити власні Збройні сили.

ТОЛОЧНИЙ Юрій Власович,

заступник командувача Сухопутних військ ЗСУ

У виступах було сформульовано певні недоліки ВТС в умовах глобалізації. Хотів би акцентувати увагу на напрямках поліпшення системи військово-технічного співробітництва на основі методологічних підходів до управління ризиками у цій сфері. Тут, зокрема, ускладнюються методи роботи, а це призводить до появи ризиків реалізації проектів. Тому актуальним питанням є управління ризиками у сфері ВТС.

Під поняттям «управління ризиками» розуміється комплекс заходів, що включають ідентифікацію або класифікацію, аналіз, зниження та моніторинг ризиків, з метою зменшення відхилення фактичних показників реалізації проекту від їх запланованих значень.

Під проектом у сфері ВТС розуміється обмежений у часі процес із визначеними цілями. Ризик прийнято визначати як вартісне вираження ймовірності події, що спричиняє втрати. Ризик існує завжди. Можна лише спробувати його знизити до мінімального рівня різними заходами, однак не усунути зовсім. Мета процесу управління ризиками полягає в обмеженні або мінімізації рівня ризику.

Проблема управління ризиком пояснюється дією низки чинників, серед яких можна виділити такі:

- зростання конкуренції на ринках торгівлі ОБТ;
- ускладнення реалізації проектів у сфері ВТС (за вартістю, термінами реалізації, формами розрахунків тощо);
- посилення політичних методів протидії у сфері ВТС із використанням національних і міжнародних систем експортного контролю (санкції тощо);
- розвиток інформаційних технологій, що дає змогу економічним і політичним суб'єктам на ринках озброєння приймати та реалізовувати конкурентні рішення в межах реального часу, в тому числі рішення щодо інформаційної протидії (дискредитації товару, компанії та навіть держав у сфері ВТС тощо).

Пропонується управління ризиками у сфері ВТС здійснювати у вигляді алгоритму:

- усвідомлення ризику реалізації проекту у сфері ВТС (тобто ідентифікація ризиків реалізації проектів у цій сфері, визначення причин його виникнення та ризикованих сфер);
- аналіз ризиків на основі методів їх вимірювання та обчислення величини ризику за допомогою кількісних методів;
- мінімізація ризиків з використанням методів управління.

Для вимірювання ризиків та відпрацювання рішень щодо їх зменшення під час реалізації проектів у сфері ВТС пропонується використати таку класифікацію:

- ризики, пов'язані з виконанням контракту, дотриманням сторонами усіх домовленостей;
- ризики втрати замовлення або непідписання контракту, над яким працювали;
- ризики, пов'язані з подіями, що призводять до втрати власних ринків військово-технічної продукції у середньо- та довгостроковій перспективах.

Класифікація ризиків ВТС за трьома категоріями надає можливість розробити певні методичні підходи до їх прогнозування, мінімізації та попередження.

1. Для мінімізації ризиків I категорії щодо виконання контрактів можуть застосовуватися заходи:

- підсилення управління та контролю виконання контрактів у сфері ВТС;
- створення ефективної системи контролю якості виготовлення продукції військового призначення (посилення ефективності роботи системи представництва замовника МО);
- страхування ризиків та співпраця з найвідомішими страховими компаніями.

2. Для попередження та мінімізації ризиків II категорії щодо втрати замовлення або невідписання контракту, над яким працювали, необхідно активніше використовувати:

- методи конкурентної розвідки й аналітичного супроводу процесів ВТС;
- досвід застосування нових методів реалізації контрактів у сфері ВТС (офсетну практику, надання кредитів, узгодження продажу озброєнь з економічним співробітництвом із конкретними країнами тощо);
- активну підтримку ВТС з боку вищого військово-політичного керівництва держави, особливо під час проведення тендерів;
- узгоджену інформаційну політику протидії конкурентам.

3. Передбачення та попередження ризиків III категорії пов'язане з довгостроковою стратегією розвитку виробництва озброєнь, фінансуванням НДДКР, кооперацією із зарубіжними партнерами. До основних напрямів зменшення таких ризиків належать:

- посилення маркетингової політики у сфері ВТС;
- узгодження зовнішньоекономічної діяльності різних відомств і міністерств у сфері ВТС;
- технологічне, кадрове та науково-технічне оновлення перспективних підприємств українського ОПК з точки зору експортного потенціалу;
- посилення ефективності системи ВТС України (актуальним є ув'язування в єдиний управлінський вузол питання закупівлі ОВТ, управління національним ОПК і військово-технічного співробітництва. Для цього треба продовжити вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема прийняти закон про ВТС. Чітко розділити функції при здійсненні ВТС, особливо щодо МО України);
- підвищення рівня науково-технічної взаємодії виробництва продукції військового призначення та суміжних галузей.

Таким чином, підхід на основі управління ризиками дає інструмент, на основі якого можна вдосконалювати систему ВТС, включаючи всі ланцюги процесів реалізації проектів у цій сфері.

НІМЧИНСЬКИЙ Руслан Михайлович,
*заступник директора Департаменту контролю
над озброєннями та військово-технічного співробітництва
Міністерства закордонних справ України*

ВТС нашої держави з іноземними країнами було та залишається важливим складником зовнішньої та оборонної політики України. МЗС на постійній основі бере активну участь у розробленні заходів, спрямо-

ваних на підвищення рівня співпраці у цій галузі, а також у здійсненні відповідної нормотворчої діяльності.

На сьогодні серед основних завдань у цьому напрямі є забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань нашої держави, мінімізація можливих втрат під час реалізації зовнішньоекономічних угод у сфері ВТС та оптимізація розвитку національного ОПК. Тому треба звернути увагу на те, що ВТС України з іноземними країнами здійснюється на-самперед з урахуванням євроінтеграційних прагнень нашої держави та з обов'язковим дотриманням національних інтересів України. У цьому контексті необхідно наголосити, що успішний розвиток ВТС з іноземними державами неможливий без сумлінного дотримання Україною міжнародних зобов'язань щодо розвитку ВТС з окремими країнами, зокрема з такими, відносно яких запроваджено та діють відповідні санкції Ради Безпеки ООН, а також існують обмеження, визначені міжнародними режимами експортного контролю.

У контексті тематики цього «круглого столу» хотів би зазначити, що питання вдосконалення системи ВТС України, на думку МЗС, потребує передусім обов'язкового посилення координації роботи відповідних міністерств, відомств і підприємств України, що відповідає положенням Указу Президента України «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин» від 18.09.1996 р. № 841, а також активного використання українською стороною створених з іноземними партнерами двосторонніх механізмів співпраці у цій сфері.

МЗС України спільно з відповідними міністерствами та відомствами бере активну участь у розробленні заходів, спрямованих на підвищення рівня ВТС України з іноземними партнерами. При цьому основна увага приділяється таким пріоритетним напрямам:

- сприянню формуванню відповідної двосторонньої договірної бази у військово-технічній сфері, що відкриває нові можливості для подальшого поглиблення співпраці в зазначеній галузі (на сьогодні Україною укладено 25 двосторонніх угод тільки з питань ВТС);
- сприянню організації діяльності двосторонніх комісій з ВТС відповідно до міждержавних двосторонніх угод у зазначеній сфері;
- пошуку потенційних зарубіжних партнерів у військово-технічній сфері та зацікавлених у продукції українського ОПК іноземних спекекспортерів; сприянню організації ознайомчих візитів на підприємства ОПК України делегацій іноземних держав, офіційних осіб, представників військової промисловості іноземних держав;
- забезпеченню участі українських делегацій ОПК у міжнародних виставках озброєнь та авіакосмічних салонах, організації в країнах пе-

ребування конференцій, семінарів, презентацій, спрямованих на інформування іноземних партнерів про можливості та потенціал вітчизняного ОПК.

Як відомо, Україна співпрацює у військово-технічній сфері з понад 80 країнами на всіх континентах. Як відповідальний учасник на міжнародному ринку озброєнь наша держава має не лише дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань, а й здійснювати постійний моніторинг чинних односторонніх обмежень з боку інших провідних країн-експортерів. Необхідність такого моніторингу пов'язана із забезпеченням належного захисту державних інтересів та позицій вітчизняних підприємств під час здійснення ними експорту озброєнь і військової техніки, зокрема в контексті упередження можливого застосування проти них відповідних санкцій.

Активно діюча на міжнародному ринку Україна не може не брати до уваги застереження з боку держав, відносини з якими ґрунтуються на засадах стратегічного партнерства. При цьому головний акцент має робитися на загальнонаціональних пріоритетах України фінансово-економічного та політичного характеру з максимально можливим урахуванням інтересів окремих галузей та підприємств.

Серед заходів, здійснюваних МЗС протягом останніх років щодо підвищення ефективності роботи закордонних дипломатичних установ при підтримці та лобюванні інтересів українських підприємств ОПК, варто відзначити такі:

- сприяння формуванню відповідної двосторонньої договірної бази у сфері ВТС, що відкриває нові можливості для поглиблення співпраці з нашими партнерами;
- сприяння організації діяльності двосторонніх комісій з ВТС;
- забезпечення участі українських делегацій ОПК у міжнародних виставках озброєнь;
- пошук потенційних зарубіжних партнерів у сфері ВТС, зацікавлених у продукції українського ОПК.

Необхідно також зазначити, що спільні наполегливі зусилля вітчизняних спецекоптерів, міністерств, відомств України, зокрема МЗС та дипломатичних установ за кордоном, сприяли збільшенню у 2008–2010 рр. обсягів експорту озброєння та військової техніки, а також відповідних послуг з ремонту та модернізації зброї. Україна, попри негативні тенденції, викликані світовою фінансовою кризою, зуміла зміцнити на світовому ринку свої позиції як однієї з провідних країн-експортерів ОВТ. Водночас змушений констатувати, що, незважаючи на вагомий виробничий потенціал вітчизняного ОПК, найближчими роками існує вірогідність зменшення загальних обсягів ВТС з інозем-

ними державами, спричинене чинниками і внутрішнього, і зовнішнього характеру. Серед них відзначимо такі:

- відсутність чіткої стратегії розвитку ВТС України та незавершеність процесу прийняття Закону «Про військово-технічне співробітництво України з іноземними країнами»;
- недостатня координація зусиль у сфері ВТС на міжвідомчому рівні, зокрема щодо підпорядкування підприємств ОПК різним державним органам управління;
- брак замовлень на нові види озброєнь від Міністерства оборони України через обмежені фінансові можливості, що викликає певну недовіру до продукції вітчизняного ОПК з боку іноземних споживачів;
- посилення політизації світового ринку озброєння та зміщення акцентів ВТС із політико-економічних у військово-політичну площину;
- звуження ємності ринку озброєнь для українських експортерів через суб'єктивні причини та в результаті діяльності конкурентів;
- характерний для багатьох країн перехід від імпорту озброєнь до імпорту технологій їх виробництва та намагання традиційних імпортерів ОВТ отримати статус експортера (йдеться про Китай, Індію, Пакистан, Єгипет, Польщу, Туреччину та низку інших держав).

Гадаю, що і цей перелік, і об'єктивний аналіз буде продовжено в подальших виступах. При цьому хотів би зазначити, що важливо було також почути думки щодо бачення шляхів вирішення проблемних питань розвитку ВТС із зарубіжними партнерами.

Узагальнюючи, наголошу, що, попри наявні труднощі, головним завданням МЗС і дипломатичних місій за кордоном на даному етапі залишається закріплення позитивної тенденції поступового завоювання Україною окремих сегментів світового ринку ОВТ. Виконується значна робота з подальшого просування вітчизняних озброєнь та військової техніки на перспективні ринки, зокрема регіони Близького Сходу, Латинської Америки, Африки, зміцнення та розширення позицій України на ринках ОВТ країн Південної та Східної Азії.

ПОЛЯНСЬКИЙ Віктор В'ячеславович,

заступник голови Державної служби експортного контролю України

Шановні учасники «круглого столу»! У зв'язку з тим, що В. А. Дем'юхін наразі перебуває у відраженні, викладу основні тези його доповіді, вже опубліковані ним на сторінках журналу «Вісник експортного контролю».

Прогресивна міжнародна спільнота до актуальних завдань сучасності відносить забезпечення миру та безпеки й у світі в цілому, й на рівні окремих регіонів і країн, а також активну протидію поширенню міжна-

родної злочинності та тероризму. Реалізація цих завдань значною мірою залежить від ефективного і злагодженого функціонування національних систем експортного контролю держав – провідних світових експортерів ОБТ. Лише за цієї умови людство може поставити надійні бар'єри на шляху неконтрольованого розповсюдження зброї масового ураження, систем її доставки та відповідних технологій, незаконних передач звичайних видів озброєнь.

Україна є одним з вагомих світових експортерів озброєнь, військової та спеціальної техніки, має сучасну й ефективну систему державного експортного контролю. Ми беремо активну участь у всіх міжнародних режимах експортного контролю, співпрацюємо за цією проблематикою з міжнародними організаціями й окремими державами.

Основа національної системи експортного контролю України було створено ще 1993 року. Відтоді вона пройшла складний шлях випробувань: від формування у 1993–1998 рр. перших контрольних списків і відповідних нормативних актів до її законодавчого закріплення у 2003 році. Упродовж наступних років удосконалювалося організаційне й нормативно-правове забезпечення цієї системи. Сьогодні Державна служба експортного контролю України як спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань експортного контролю здійснює державну політику в зазначеній галузі, забезпечує захист національних інтересів та інтересів національної безпеки, виконує повний комплекс завдань у сфері своєї відповідальності, аналогічно подібним державним структурам провідних держав світу. Це дозволяє Україні отримувати позитивні оцінки вітчизняної системи експортного контролю з боку міжнародної та, зокрема, Європейської Спільноти.

Наразі триває подальший розвиток і вдосконалення національної системи експортного контролю. У цьому контексті, з одного боку, вживаються нормативно-правові й організаційні заходи, спрямовані на підвищення ефективності та надійності державного контролю міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання. З іншого – реалізуються кроки щодо створення умов для максимального сприяння розвитку економічного, в тому числі експортного потенціалу держави.

Перший блок заходів є зрозумілим і традиційним для експортного контролю. Він, зокрема, включає вдосконалення профілактики правопорушень у галузі експортного контролю з боку вітчизняних суб'єктів міжнародних передач відповідних товарів і вдосконалення роботи їх систем внутрішньофірмового експортного контролю, підвищення рівня координації дій Держекспортконтролю з іншими державними органами, що беруть участь у цій роботі, підвищення ефективності контролю за так зва-

ними невідчутними передачами товарів – технологій та іншої технічної інформації, що передається електронними засобами зв'язку, під час лекцій тощо. Також важливо вживати заходи щодо максимального наближення національного законодавства та процедур державного експортного контролю до відповідних норм і процедур держав ЄС, ефективного використання міжнародного досвіду у сфері нерозповсюдження й експортного контролю. У цьому контексті актуальними є завдання з підготовки оновленої законодавчої та нормативно-правової бази, запровадження списків товарів подвійного використання, аналогічних відповідним спискам ЄС тощо. Необхідно здійснювати своєчасну та послідовну імплементацію до національної законодавчої бази основних положень міжнародних угод у галузі нерозповсюдження, а також рішень, прийнятих у форматі міжнародних режимів експортного контролю, членом яких є Україна.

Разом із тим на сьогодні керівництво держави докладає масштабних зусиль для стабілізації та розвитку національної економіки. Це зумовлює актуалізацію завдання щодо спрямування зусиль і національної системи експортного контролю на сприяння цьому розвитку, що, власне, і визначає зміст другого блоку заходів.

Ідеться про те, що необхідно у стислі терміни перетворити нинішню *жорстку* на так звану *сприятливу* для національного товаровиробника систему державного експортного контролю. При цьому необхідно забезпечити збереження ефективності базових процедур цієї системи та створити досконалі механізми сприяння міжнародному миру та безпеці.

У зв'язку із цим необхідно активізувати зусилля щодо захисту національних економічних інтересів України при здійсненні міжнародного ВТС, рішучіше протидіяти намаганням окремих представників іноземних держав використовувати теми нерозповсюдження й експортного контролю в інтересах отримання конкурентних переваг для власних експортерів на міжнародних ринках зброї.

На часі вжиття заходів з дерегуляції деяких норм і процедур експортного контролю, перехід від принципу тотального контролю до принципу необхідного та достатнього контролю. Зокрема, необхідно проаналізувати заходи обмежувального характеру на предмет їх відповідності міжнародним зобов'язанням України та впливу на показники економічного розвитку держави, скоротити кількість документів, що подаються підприємцями до Держекспортконтролю, а також терміни їх розгляду. У цьому ж контексті передбачено докорінно зменшити обсяг державного контролю за проведенням суб'єктами господарювання переговорів, пов'язаних з укладанням контрактів на експорт окремих видів товарів, залишивши такий контроль лише відносно держав, до яких застосовуються відповідні міжнародні обмеження.

Цей шлях уже розпочато. 23.09.2010 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» № 2561.

Цей Закон в оновленій редакції став основою для здійснення поміркованих заходів дерегуляції деяких процедур державного експортного контролю. Водночас він створює умови для поступового наближення національних процедур експортного контролю до відповідних процедур держав Євросоюзу.

На сьогодні є актуальним прийняття відповідних актів уряду з метою спрощення роботи національних експортерів товарів військового призначення та подвійного використання. Невдовзі Держекспортконтроль завершить розроблення постанов Кабінету Міністрів України:

1) про затвердження нового Порядку державного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів військового призначення та подвійного використання.

Прийняття зазначеного акта уряду дозволить на підзаконному рівні конкретизувати випадки, у яких суб'єкти господарювання мають звертатися до Держекспортконтролю за висновком на право проведення переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Це дозволить значно (майже у 20 разів) зменшити кількість звернень суб'єктів господарювання до Держекспортконтролю для отримання такого висновку;

2) про затвердження нових порядків здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання.

У новій редакції зазначених порядків планується скоротити перелік документів, що подаються суб'єктами господарювання до Держекспортконтролю з метою отримання дозвільних документів на здійснення міжнародних передач товарів (наприклад, буде вилучено положення, згідно з якими суб'єкти подавали до Служби копії документів про їх реєстрацію в Держекспортконтролі України як суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів). Для цього в Держекспортконтролі України необхідно створити відповідні бази даних із копіями таких документів.

Сьогодні є також потреба в удосконаленні вітчизняної системи підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації національних кадрів у сфері експортного контролю. Це передбачає також підготовку і видання навчально-методичних матеріалів у вказаній сфері, запровадження у низці вищих навчальних закладів відповідних курсів, продов-

ження практики проведення семінарів, конференцій та інших публічних заходів. Ще більша увага приділятиметься роз'яснювальній роботі, широкому інформуванню цільової аудиторії та громадськості щодо базових засад, пріоритетів та практичних заходів, що вживаються у сфері державного експортного контролю для сприяння реалізації інтересів національного товаровиробника.

Сучасне загострення військово-політичної ситуації в різних регіонах та у світі в цілому створює національній системі експортного контролю дедалі новіші та складніші виклики, протидія яким вимагає значно вищого рівня аналітичного забезпечення, без чого прийняття виважених та оптимальних рішень для вдосконалення державного експортного контролю є неможливим. Ціна помилки (що може бути й політичною, й суто економічною) при прийнятті цих рішень (зокрема через можливий збій у роботі системи державного експортного контролю) зростає у багато разів. Прийняттю таких рішень має передувати ґрунтовна та кропітка аналітична робота.

Посилення аналітичного складника в роботі Держекспортконтролю потребуватиме його відповідного кадрового забезпечення, удосконалення програмних і апаратних інформаційних засобів, підвищення ефективності міжвідомчого інформаційного обміну з тематики ВТС, нерозповсюдження та експортного контролю тощо.

Власне, вирішення перерахованих завдань (і це не остаточний їх перелік) є перспективою розвитку національної системи експортного контролю України.

МОКЛЯК Сергій Петрович,

заступник начальника Воєнно-дипломатичної академії Збройних сил України

Як уже зазначалося, військово-технічне співробітництво – це специфічна сфера політики держави, що є не лише джерелом засобів для розвитку економіки та підтримання науково-технічного й виробничого потенціалу держави, а й інструментом її зовнішньої політики, забезпечуючи політичну, економічну, технологічну та воєнну присутність країни в різних регіонах.

Крім того, ВТС дозволяє впливати на формування партнерських відносин на регіональному рівні.

Таким чином, ця сфера діяльності має не останнє значення для забезпечення національної безпеки України.

З метою сприяння реалізації програм ВТС України з іноземними державами відпрацьовуються та ставляться відповідні завдання суб'єктам цієї системи. Одним з них є Міністерство оборони України.

Згідно з Указом Президента України «Про розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами» (зі змінами) від 20.03.2002 р. № 276/2002 Міністерство оборони України:

- забезпечує додержання військово-політичних інтересів України під час здійснення ВТС;
- бере участь у реалізації продукції військового призначення іноземним замовникам через підприємства й організації, що отримали на те відповідні повноваження;
- готує пропозиції щодо переліку військового майна Збройних сил України, що пропонується до відчуження та планується для продажу, в тому числі іноземним замовникам;
- контролює додержання суб'єктами господарської діяльності, які належать до сфери його управління, вимог законодавства у сфері ВТС та експортного контролю;
- надає експертну, консультаційну та інформаційну допомогу суб'єктам ВТС;
- здійснює в установленому порядку підготовку та навчання військових кадрів і військово-технічного персоналу іноземних держав;
- організовує показ товарів військового призначення, бере участь у підготовці та проведенні виставок озброєння, військової техніки та іншого військового майна;
- забезпечує в установленому порядку супроводження розроблення та виробництва військової техніки та озброєння, що здійснюються відповідно до укладених міжнародних договорів (контрактів).

Відповідно до Положення про військових аташе та представника Міністерства оборони України при дипломатичному представництві України, затвердженого Указом Президента України від 10.10.2008 року № 918/2008, військовий аташе представляє інтереси України у воєнній, воєнно-політичній, військово-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній сферах у державі перебування.

Зокрема військовий аташе:

- представляє Міністерство оборони України у військових відомствах держав перебування;
- підтримує відносини з відповідними державними органами та посадовими особами держави перебування, які уповноважені вирішувати питання у воєнній, воєнно-політичній, військово-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній сферах;
- з'ясовує всіма законними способами становище і події у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-економічній та інших сферах життєдіяльності держави перебування, інформує про них Міністерство оборони України;

- інформує главу дипломатичного представництва України з питань воєнної сфери;
- сприяє роботі делегацій України за участю військовослужбовців Збройних сил України, які прибули у службових справах до держави перебування;
- надає сприяння миротворчому контингенту, миротворчому персоналу, військовим підрозділам Збройних сил України на території держави перебування.

Більшість проблем під час здійснення заходів у сфері ВТС України мала місце тому, що під час прийняття того чи іншого рішення заздалегідь не було передбачено можливі загрози й ризики, тобто через дефіцит об'єктивної та достовірної інформації, а як наслідок – не було передбачено відповідних заходів з їх мінімізації та припинення. Більшість зазначених випадків була пов'язана з відсутністю представників військових аташатів у вищезгаданих процесах. Уникати цих проблем можливо у спосіб здійснення інформаційного супроводження ВТС з боку різних інститутів влади. Загалом проблеми щодо інформаційного забезпечення суб'єктів ВТС зумовлені кількома чинниками, а саме:

- інформаційне забезпечення здійснюється у недостатньому (неповному) обсязі або із запізненням через неузгодженість між відповідальними структурами та недостатньою кількістю залучених до цього процесу засобів і коштів;
- отримання інформації та проведення аналізу відбувається самостійно суб'єктами ВТС, що часто не дозволяє їм своєчасно підготувати документацію, необхідну для участі в тендері тощо.

Ще одним з аспектів інформаційного супроводження ВТС України з іноземними державами має стати й запобігання інформаційним операціям проти України, зокрема спрямованим на витіснення її з ринків зброї певних країн та досягнення конкретних політичних цілей. Прикладів такого поводження з Україною (як і з іншими молодими демократичними країнами) більш ніж достатньо.

Так, інформація в ЗМІ про нелегальні трансфери озброєнь стає ефективним важелем впливу з метою досягнення політичних та економічних цілей, а після таких звинувачень часто відбуваються відповідні розслідування та накладання санкцій, що значно шкодить іміджу країни, про яку згадується у пресі як про нелегального постачальника.

Крім того відомо, що будь-який бізнес, так само, як і у сфері ВТС, схильний до ризику, серед чинників якого є такі явища:

- зміна політичної та економічної ситуації в країні;
- неспроможність ділових партнерів;
- недобросовісність конкурентів;

- протиправні дії з боку кримінальних елементів;
- відсутність або недостовірність відомостей про стан ринку тощо.

Таким чином, систематизація активних та узгоджених заходів, що мають здійснюватися й центральними органами влади, й дипломатичними представництвами, зокрема військовими аташатами, з метою супроводження процесу ВТС, є найважливішим складником забезпечення та нарощування Україною обсягів експорту продукції, послуг і технологій оборонного характеру.

Це пов'язано передусім з:

- необхідністю оперативного, випереджального реагування на зміни та конкретні заходи, що запроваджуються конкурентами на ринках ОВТ;
- необхідністю своєчасного виявлення й оцінки можливих ризиків при виконанні контрактів;
- необхідністю найповнішого врахування обстановки (політичної, економічної, соціальної, кланової) при опрацюванні перспектив організації ВТС з конкретними країнами, забезпечення виходу на кола, що користуються впливом під час прийняття рішень у сфері ВТС.

Відповідно до специфіки діяльності майже на всі ці питання можуть дати відповідь представники військових аташатів при дипломатичних представництвах України за кордоном.

Тому з метою систематизації активних та узгоджених заходів, оперативного реагування на ситуації, що складаються на ринках ОВТ, та нарощування обсягів експорту продукції, послуг і технологій оборонного характеру вважається за доцільне створити при Державному концерні «Укроборонпром» групу представників (або радників; у разі прийняття пропозиції дане питання можна вирішити на взаємній згоді) відповідного органу Міністерства оборони України, що організовує та забезпечує діяльність військових аташатів.

Ця група займалася б передусім формуванням конкретних завдань, за погодженням із суб'єктами ВТС, військовим аташе щодо здійснення інформаційно-аналітичного супроводження ВТС. Наприклад, такими завданнями могли б бути:

- вивчення перспективних ринків збуту українських ТВППВ, завчасне визначення можливих конкурентів, їх реальних можливостей щодо здійснення заходів недобросовісної конкуренції, в тому числі інформаційних операцій;
- моніторинг кон'юнктури ринку ОВТ у країні (регіоні) перебування;
- сприяння в організації та проведенні у країні (регіоні) перебування заходів щодо реклами українських експортерів ТВППВ (із залученням ЗМІ, структур, організацій та фірм цієї країни), випробувань, презентацій показів та виставок зразків ОВТ національного виробництва;

- вивчення напрямів, способів і методів здійснення заходів недобросовісної конкуренції, в тому числі інформаційних операцій з боку конкурентів українських суб'єктів ВТС у країні (регіоні) перебування;
- виявлення сильних і слабких місць конкурентів українських суб'єктів ВТС у країні (регіоні) перебування та можливих напрямів інформаційного впливу на них;
- виявлення ознак проведення інформаційних операцій (акцій) проти України у сфері ВТС на ранніх стадіях;
- вивчення обстановки (політичної, економічної, соціальної, кланової) під час опрацювання перспектив організації ВТС із конкретними країнами, забезпечення виходу на кола, що користуються впливом при прийнятті рішень у сфері ВТС тощо.

Зазначена інформація сприятиме досягненню мети та завдань ВТС України відповідно до вимог чинного законодавства.

ШЕМАЄВ Володимир Миколайович,
викладач Воєнно-дипломатичної академії

Хочу розглянути проблему зовнішньоекономічної діяльності, що склалася під час адміністративної реформи.

Як відомо, в Україні експорт забезпечує близько 50–60 % ВВП, є джерелом отримання позитивного сальдо. Тому розвиток експорту є пріоритетним.

До 2010 року в Україні існувало близько 60 так званих ГЕМів – торгово-економічних місій, підпорядкованих Міністерству економіки. Під час адміністративної реформи на початку 2010 року їх було ліквідовано, а замість них створено на базі посольств відділи з економічних питань, що підпорядковувалися вже Міністерству зовнішніх справ.

Сьогодні склалася така ситуація, що ці так звані польові структури тісно пов'язані з Департаментом зовнішньоекономічної діяльності МЗС, потенціал якого лише формується (на сьогодні там нараховується 10–15 осіб). Поряд із цим у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі (колишньому Мінекономіки) існує 8 департаментів, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, і потенціал тут величезний (працюють фахівці ще з колишнього Міністерства зовнішньої торгівлі).

На мою думку, це протиріччя можна вирішити у двох напрямках: або запровадити подвійне підпорядкування цих знову створених відділів при посольствах, або відновити роботу торгових представництв (проте не в тій кількості, що існували раніше, а лише з основними та найбільшими експортерами – це близько 10–12 торгових представництв: в Астані, Пекіні та ін.)

БАДРАК Валентин Володимирович,
директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння

Відзначу тільки найгостріші проблеми ВТС України з іноземними державами:

- відсутність в Україні політичного рівня системи ВТС (рішення Президента України має хтось готувати; Комісія з ВТС та ЕК при РНБО вже не відповідає такому рівню; а виконавчий орган – «Укроборонпром» – не уповноважений приймати політичні рішення);
- інформаційне забезпечення (недостатня тендерна діяльність; інформаційно-аналітичні центри забезпечення не створені ані в ДК «Укрспецекспорт», ані в Апараті РНБО; навіть публікації щодо можливостей українського ОПК у популярних виданнях, подібних *Jane's Defense* та *Military Technology*, належать іноземним спецслужбам і тому подаються у вигідному для них світлі);
- національна виставка оборонних технологій та озброєнь («Аеросвіт» не відповідає рівню України, тому доречно передати її проведення приватним структурам);
- питання координації діяльності суб'єктів ВТС;
- перехід від «заперечувальної» системи експортного контролю до «повідомляючої»;
- кадрове забезпечення (доцільним є створення структури з підготовки спеціалістів ВТС; необхідно залучати колишніх державних службовців – провідних фахівців з питань ВТС – для передачі досвіду).

ГРЕК Володимир Григорович,
президент Асоціації «Українські оборонні технології»

На погляд експертів, на сьогодні уряд не пропонує дієвих механізмів реалізації рішень Президента України щодо забезпечення розвитку ОПК України в жодній з його сфер: військового літакобудування, ракетобудування, кораблебудування, радіолокації та інших високотехнологічних сфер економіки України.

Укази Президента України «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» від 10.12.2010 р. та «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України» від 28.12.2010 р. залишаються невиконаними або виконуються вкрай неефективно.

Прикладів тому достатньо:

- відсутність у країні затверджених програм розвитку оборонної сфери економіки, а також програм розвитку ОВТ. Підприємства ОПК залишаються без орієнтирів розвитку, не можуть планувати діяльність і створення сучасних виробничих потужностей;

- різке скорочення кількості затверджених ДКР зі створення нової техніки. І це при потребі замінити близько 600 наявних зразків ОВТ на нові, а в розробленні знаходиться лише близько 20. Призупинено закупівлю та виробництво понад 100 зразків ОВТ, вже прийнятих на озброєння;

- український низький рівень державного фінансування зазначених сфер, що не відповідає ні потребам обороноздатності, ні потребам розвитку економіки країни. За середніх потреб з виконання укладених державних оборонних контрактів з розроблення та виробництва ОВТ близько 4,0 млрд грн за рік урядом за відповідними бюджетними програмами загальним фондом виділено: в 2010 році – 88,0 млн грн, а в 2011 році – 350,0 млн грн;

- продовження планування витрат на оборонну сферу за спеціальним фондом Державного бюджету України, що є прямим порушенням вимог вказаного Указу Президента України;

- запровадження в законодавчу норму вимоги про обов'язкове проведення оборонними підприємствами тендерних закупівель комплектуючих для виробництва військової техніки, що повністю суперечить нормам державних стандартів щодо порядку запуску виробництва техніки та призводить до зриву робіт і зниження якості продукції, зокрема на замовлення інших держав;

- повна відсутність управління оборонною сферою з боку держави. Своєю Постановою від 06.04.2011 року № 374 уряд остаточно передав своє конституційне право забезпечення обороноздатності держави в руки Державної компанії «Укроборонпром». У ст. 17 Конституції України зазначається: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави». Якщо спробувати знайти законодавчу норму, де ця функція покладена на вказане підприємство, повірте, це не вдасться.

Спроба вирішити проблему підвищення ефективності діяльності ОПК лише завдяки створенню Державного концерну «Укроборонпром» не дала і, на думку експертів, не може дати позитивних результатів.

По-перше, тому що концерн – це господарське об'єднання, що не може і не має виконувати функції держави.

По-друге, монополізація виробництва в обсягах країни призводить виключно до зростання цін на продукцію та зниження її конкурентоспроможності.

По-третє, об'єднання підприємств з Державним концерном, що своєю чергою створений на базі зовнішньоторговельної компанії «Укрспецекспорт», створення так званих кластерів на чолі з дочірніми тор-

говими підприємствами компанії суперечить самій суті ОПК України, для якого продаж зброї на експорт ніяк не є первинним завданням.

По-четверте, зовнішньоекономічні оборонні замовлення мають випадковий, безсистемний характер і тому не можуть забезпечити комплексний розвиток оборонної промисловості та економіки держави.

Крім того, відбувається значне скорочення замовників, і в тому числі військових представництв на підприємствах ОПК до рівня, коли вони не здатні виконувати свої функції, та ще й потрібно надавати інформацію про чисельність структури державного замовника в Міноборони.

Напевно, не варто нагадувати, що проблеми ОПК тісно пов'язані з обороноздатністю нашої держави, з розвитком високих технологій, науки й техніки, зрештою, з майбутнім України. Чи матиме традиційно машинобудівна галузь України й надалі у відповідному переліку професії інженера-конструктора космічної, авіаційної, ракетної техніки? Хто передасть молодим поколінням знання в галузі точного приладобудування, радіолокації, кораблебудування, автоматизованих систем управління та зв'язку? Чи взагалі розвиватиметься в країні прикладна наука?

Країна не будує нові заводи, не вдосконалює наявні виробничі лінії, не впроваджує сучасні технології. З кожним роком знижується науково-технічний потенціал, знання та досвід ідуть разом із непотрібними на сьогодні державі фахівцями. Економічна стратегія зосереджена переважно на розвитку енергетичних і сировинних галузей промисловості, не пов'язаних з виробництвом кінцевих інженерних продуктів. Руда, транзит газу, нафта, електроенергія, метал... І все це не для нашої промисловості, тому що вона практично нічого не виробляє і все менше споживає.

Україна з кожним роком дедалі більше перетворюється на сировинний придаток розвинених країн. Ми втрачаємо виробництва, висококваліфіковані робочі місця і для інженерів, і для робітників.

То ким же в майбутньому будуть українці, наші діти й онуки, чим займатимуться, що створюватимуть?

Аналіз ситуації показує, що головною причиною інженерної деградації нації є відсутність державного замовлення машинобудівним підприємствам і не лише на випуск оборонної продукції. На відміну від одвічної суперечки про первинність яйця та курки, тут усе зрозуміло. Відсутність державного оборонного замовлення знищує підприємства, робочі місця, потребу у фахівцях і зрештою – у навчальних закладах. Адже не може вічно продовжуватися практика, коли випускники КПІ, ХАІ, НАУ, КУ та інших ВНЗ не знаходять робочих місць за фахом. Не говоритиму про проблеми середньотехнічної освіти, тут уже й повідом-

ляти немає про що. Кваліфікованих робітників уже давно ніхто не вчить з тієї ж причини.

Таким чином, стає очевидним, що первинним у розвитку ОПК є державне замовлення.

То чому ж держава не формує державне оборонне замовлення, чому в Україні не розвивається оборонна промисловість, один з найважливіших складників економіки держави? Немає грошей у держави – неправда. Щоб переконатися в цьому, досить уважно вивчити щорічні закони про Державний бюджет. Державі не потрібне нове озброєння? Однак і тут не можна погодитися. За заявою Міністра оборони, Збройні сили оснащені озброєнням лише на 80 %, та й те вимагає ремонту, який теж не проводиться через відсутність коштів. Коли озброєнню вже 25–40 років, важко розраховувати лише на успіх ремонту, навіть якщо врахувати, що свого часу його виробляли дуже надійно. Відсутність запасних частин, застаріла електроніка в наявній техніці, що масово виходить з ладу, дозволяють гостро ставити питання про ремонтопридатність складних зразків ОВТ.

І саме тому оприлюднений проект Стратегічного оборонного бюлетеня викликає великі побоювання, адже відповідно до нього Міністерства оборони, значно скоротивши витрати за пропозицією Міністерства фінансів, припускає зберігати на озброєнні наявну техніку ще до 2025 р. й тільки після 2020 р. розпочати програму переозброєння, відкривши нові дослідно-конструкторські роботи. Цікаво, хто за такої постановки питання буде їх тоді виконувати?

Досвід роботи у 2007 році показав можливість значного поліпшення фінансового забезпечення розвитку ОВТ. Оборонні замовлення 2007 та 2008 рр. обсягом 700–800 млн грн за рік за загальним фондом дозволили завершити низку раніше розпочатих ДКР і прийняти на озброєння понад 120 зразків нового озброєння і військової техніки, приступити до його серійного виробництва та довгоочікуваного постачання Збройними силами. На жаль, ця позитивна тенденція припинилася в 2009 році.

Не справдилися й очікування оборонної промисловості щодо збільшення асигнувань на розроблення та закупівлю (виробництво) нової техніки у 2010 р. Результати минулого року сумні: всі проекти зі створення нових комплексів озброєння зупинені. Промисловість не має орієнтирів і затверджених програм. Як відомо, не узгоджені Міністерством і не затвержені урядом Програма розвитку озброєння та військової техніки до 2015 р. (передбачалося задіяти понад 200 підприємств галузі), програму будівництва корабля класу «корвет» (має брати участь понад 60 підприємств) передбачається затвердити в 2011 р., не внесені зміни до програми Ан-70 (працює понад 40 українських підприємств).

Як у цих умовах планувати розвиток підприємств, як зберігати науково-технічний потенціал, і знову ж таки інтелект нації?

А як виглядало фінансування створення нового озброєння і військової техніки у 2010 році?

Читаємо Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 30.12.2010 р. № 2154-17. Бюджетна програма 2101150 «Закупівля і модернізація озброєння та військової техніки» для Збройних сил України, в тому числі літаків Ан-70 та двигунів Д-27 – 7,1 млн грн за загальним фондом (для ясності – це вартість 1,5 модернізованих танків), бюджетна програма 2101160 «Прикладні дослідження у сфері військової оборони держави» – 80,9 млн грн за загальним фондом (це приблизна вартість одного етапу однієї дослідно-конструкторської роботи з проектування складного комплексу озброєння).

Всього ж на розвиток ОВТ за підсумками 2010 р. підприємствам ОПК за контрактами з Міноборони було виплачено з усіх фондів 236 млн грн, в основному на погашення боргів попередніх років. При цьому на початок 2010 р. відповідно до укладених з Міноборони договорів на підприємствах у незавершеній розробці і виробництві знаходилася науково-технічна продукція на суму понад 2,5 млрд грн.

Надходження коштів у 2010 р. Мінфіном знову було сплановано вкрай невдало. Так, ці мізерні гроші надійшли в 2010 р. у IV кварталі. Але ж увесь рік необхідно було організувати на підприємствах роботу і платити зарплату.

Отож виживають тільки ті, хто має замовлення від закордонних замовників. Необхідно сказати, що такі замовлення мають випадковий і непослідовний характер. Тому будувати на їх основі плани розвитку підприємств на перспективу неможливо. Тільки рівне, достатнє і постійне державне замовлення протягом довгострокового періоду може забезпечити розвиток оборонного сектору економіки держави.

Подивимося на Держбюджет 2011 року. На зазначені бюджетні програми із загального фонду передбачено 350 млн грн. Притому, що для виконання робіт за проектами Ан-70, «Корвет», «Сапсан» тощо на розробку і виробництво ОВТ на 2011 р. за державними контрактами необхідно понад 4 млрд грн. Ця цифра відповідає витратам, що передбачені Указом Президента України 2004 р. № 1338 «Державна програма розвитку озброєння та військової техніки на період до 2015 року».

Про необхідність фінансування Міноборони в 2011 р. за загальним фондом та в обсягах, що відповідають обґрунтованим потребам забезпечення обороноздатності держави, йдеться в Указі Президента України від 10 грудня 2010 року № 1119 «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році».

Змушений акцентувати увагу на спеціальному фонді держбюджету. Справа в тому, що кошти, передбачені Законом України про Державний бюджет за спеціальним фондом, промисловості практично не виділяються. Наприклад, у 2010 р. недофінансування програм розвитку озброєння зі спеціального фонду склало 349,1 млн грн, при цьому на підприємства надійшло з такого фонду лише 16,2 млн грн.

Хочу довести стійку, перевірену багатьма роками думку фахівців, що спеціальний фонд – це фонд, який використовується Мінфіном з однією метою: сказати, що ми вам виділили, наприклад, 780 млн грн, а не визнати, що виділено всього 88 млн грн із загального фонду.

Знову з держбюджету на 2011 рік на розвиток ОВТ виділяється 389,4 млн грн – зі спеціального.

Таким чином, можна констатувати пряме невиконання вимог Указу Президента України в частині необхідності фінансування оборонних програм із загального фонду та в обґрунтованих потребах.

То чи буде в цих умовах забезпечена національна безпека нашої держави?

У 2007 році було забезпечено достатнє фінансування проектів «Корвет» і «Сапсан», прийнято рішення про продовження робіт зі створення літака Ан-70 і проведення інших важливих дослідно-конструкторських робіт. Чому сьогодні ці основні проекти – складники розвитку оборонного сектору економіки держави не мають подальшого розвитку, адже вже витрачені значні кошти, досягнуті домовленості з партнерами про кооперацію та укладені контракти на виконання робіт.

Наявність державних контрактів, взятих зобов'язань і повне ігнорування необхідності їх виконання з боку держави, на жаль, стало нормою у відносинах між державою та підприємствами ОПК.

Особливо гостро дефіцит фінансування та непослідовність дій виявляється при виконанні контрактів, до виконання яких залучені іноземні компанії. Сьогодні до таких проектів можна віднести:

- створення військово-транспортного літака Ан-70 з РФ;
- модернізація вертольота Мі-24 з Францією;
- розробка і виробництво корабля класу «корвет» з Францією, Італією, Швейцарією та іншими країнами, що увійшли в кооперацію. Всі проекти максимально українізовано і тільки за тими комплектуючими, що не виробляються в Україні, залучені партнери.

Уже другий рік усі три проекти не фінансуються. Із заяв керівництва Міноборони не очікується їх достатнє фінансування і в 2011 році. А як же зобов'язання за договорами?

Наприклад, відповідно до Угоди між урядами України та Російської Федерації за проектом Ан-70 припинення фінансування призведе до

оплати штрафних санкцій в обсязі 20 % від вартості проекту. Саме ця норма змусила повернутися до проекту наших російських партнерів. Сьогоднішній стан проекту: Міноборони РФ справно платить, а Міноборони України – ні. Адже витрати 50 % на 50 %. Якщо так і далі виконувати зобов'язання за угодою, то й партнерів підведемо, й збитки понесемо.

Також не виконуються зобов'язання і за іншими двома проектами. При цьому з «Корвету» проведено близько 200 переговорів з іноземними компаніями; за результатами складних переговорів отримані дозволи урядів Франції, Італії, Швейцарії на поставку корабельного озброєння. Нині партнери оцінюють такі дії як відмову від виконання програм.

Перший модернізований вертоліт Мі-24 у грудні 2010 р. мав уже літати, але його немає. Прекрасний проект: новий український двигун, нові українські ракети й приціли, сучасна європейська авіоніка, можливість виконувати завдання вночі. Цей проект значно підвищує ефективність застосування армійської авіації. Хто несе відповідальність за несвоєчасне виконання робіт та невиконання зобов'язань?

Непослідовність в оборонній сфері – катастрофа для обороноздатності України та оборонної промисловості. Адже всі проекти зі створення зразків озброєння виконуються 3–7 років за планом, а в умовах хронічного недофінансування 10 і більше. Чи дочекаються ЗСУ нової техніки, чи витримають підприємства хронічне недофінансування і затягування виконання робіт?

Так, за пропозицією Міністерства фінансів значно скорочені раніше затверджені прогнозовані витрати на програму розвитку ОВТ. Указом Президента України 2004 року на період 2010–2015 років на розробку та закупівлю озброєння має бути передбачено понад 23 млрд грн. Рішенням Кабінету Міністрів України 2009 р. про затвердження Концепції середньострокової державної програми розвитку ОВТ на 2010–2015 роки з урахуванням інфляції визначені прогнозовані асигнування на зазначений період у розмірі 39 млрд грн. Зараз розглядається фінансування у вказані терміни в значно менших обсягах.

Саме з цими скороченими показниками нині працює Міноборони під час формування нової програми розвитку ОВТ. Але це показники руйнування ОПК, а не його розвитку. Системне недофінансування ЗСУ призвело до того, що після 20 років виконання програм розвитку Міноборони виробило для себе концепцію «стабілізації».

Майбутнє Збройних сил та оборонно-промислового комплексу перебуває у повній компетенції уряду. Упевнений, що сьогодні ще є унікальна можливість відродити розвиток наукомістких галузей оборонної промисловості та закласти основи обороноздатності країни, високого

інтелекту народу України, створити умови для праці людей і подальшого розвитку прикладної науки і техніки в Україні.

Кілька слів про управління оборонною промисловістю.

Міністерство промислової політики України виключено із системи центральних органів виконавчої влади. Створена нова господарська структура – Державний концерн «Укроборонпром».

В умовах, що склалися, необхідно з'ясувати низку питань:

- який центральний орган виконавчої влади здійснюватиме державну політику у сфері розвитку оборонної промисловості;
- хто відповідатиме в державі за розвиток оборонних технологій і виробничих потужностей підприємств;
- хто буде державним замовником у цій сфері;
- хто виконуватиме функції, покладені на Міністерство промисловості Державними стандартами щодо створення озброєння та військової техніки.

Президент України 15 березня 2011 р. вкотре звернув увагу уряду на необхідність прискорення вирішення проблем управління ОПК, його реформування і подальшого розвитку. На думку експертів, це підтверджує висновки, що до вирішення цієї проблеми уряд так і не приступив.

По суті, підприємствам не важливо, який центральний орган виконавчої влади перебуває у сфері управління (за винятком ремонтних підприємств Міноборони). Важливо, щоб у державі діяли затверджені державні програми розвитку ОВТ і для їх виконання приймався державний бюджет, який би відповідав потребам Збройних сил України та виробничим можливостям підприємств ОПК, щоб держава створювала умови для виходу підприємств на світові ринки озброєнь.

Саме для цього потрібен ефективний центральний орган виконавчої влади, котрий би відповідав у державі за розвиток ОПК.

Потрібно сказати, що в 2011 р. український інноваційний стенд на виставці озброєнь в Абу-Дабі виглядав цілком гідно, за що і був відзначений організаторами, але Україну представляли (на стенді) лише 12 підприємств зі 160, що належать до ОПК. Що заважає ефективніше і ширше представляти продукцію оборонних підприємств на світових ринках? За 20 років так і не вирішено питання про проведення в Україні Міжнародної виставки озброєння і військової техніки. На сьогодні ж Україна є єдиною країною в найближчому оточенні, яка не проводить такої виставки. Це значно стримує зростання експортного потенціалу країни, приплив валютних коштів і не дозволяє розширити можливості підприємств ОПК щодо участі на світовому ринку оборонної продукції. Найсприятливішим роком для проведення такої виставки міг би стати 2012 рік, у зв'язку з проведенням в Україні Євро-2012.

Висновки:

- у державі не розвиваються високотехнологічні машинобудівні галузі, до яких відноситься насамперед оборонна сфера машинобудування;

- держава не веде ефективної послідовної роботи щодо створення умов для розвитку ОПК як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках озброєнь;

- основними проблемами ОПК залишаються: відсутність державних програм розвитку ОВТ і орієнтирів для розвитку оборонних підприємств, низький рівень фінансування оборонних програм і державного оборонного замовлення;

- у державі відсутня система управління оборонно-промисловим комплексом і виробництвом оборонної продукції.

Розвиток військово-технічного співробітництва неможливий без вирішення проблеми внутрішнього оборонного замовлення.

БОРИСОВ Євген Олексійович,

*генеральний конструктор з військового кораблебудування,
генеральний директор Казенного підприємства
«Дослідно-проектний центр кораблебудування»*

Спочатку про те, що сказав В. Г. Грек.

1. *Щодо управління ОПК.* Ми, підприємства ОПК, стали заручниками ситуації. Мінпромполітики вже немає, «Укроборонпрому» ще немає. Але усі звіти, довідки надсилаємо на дві адреси. При цьому ані в неіснуючому колишньому, ані в неіснуючому новому жодних питань вирішити неможливо. А час іде. Наприклад, усі державні підприємства були зобов'язані до 15 травня надати на затвердження на 2011-2012 рік фінансовий план. Але кому надавати? Ніхто не знає. І скільки це буде тривати – спрогнозувати дуже складно.

2. *Що стосується спецфондів.* Наведу один парадоксальний приклад. Одна з умов контракту з будівництва корабля класу «корвет» (виконавець Чорноморський суднобудівний завод, м. Миколаїв) вимагає: у випадку провалу з бюджетним фінансуванням завод приймає на себе обов'язки протягом 6 місяців за рахунок власних оборотних коштів просувати будівництво корабля, забезпечувати необхідну технічну готовність (є така умова – із сподіванням, що держава заплатить потім).

Де кілька тижнів назад один із компетентних органів звернув увагу, що завод не виконує своїх зобов'язань за контрактом і за власні гроші не будує корабель. Військові відповіли: «Й добре! Уявіть, що почнуть його будувати, придбають якийсь метал, побудують частину корпусу та

нададуть фактичні витрати Мінобороні. Ми не зможемо їх прийняти, тому що це спецфонд». Що робити далі?

Здавалося, хороша ідея із вкладанням грошей хазяїв заводу у побудову корабля, але на заводі став спецфонд.

І безпосередньо про ВТС. У програмі зазначено, що ВТС – головний канал надходження сучасних технологій та озброєнь. Давайте спочатку розберемося, а чому для нас міжнародне військово-технічне співробітництво стало головним каналом надходження сучасних технологій та озброєнь?

Для цього існують певні передумови. Фактично Україна отримала у спадок від Радянського Союзу незбалансовану суднобудівну галузь. У нас суднобудівних заводів надлишок, а основний науково-технічний потенціал, розробка та виробництво усіх видів морського озброєння – усе залишилося в Росії та інших союзних республіках (зокрема, дещо в Казахстані). За минулі 20 років (за винятком події 17.05.2011 р. – закладка головного корабля класу «корвету» в Миколаєві) в Україні не закладений і відповідно не побудований жоден сучасний бойовий корабель. Подія 17.05.2011 р. – це дійсно позитив (до речі, усе було дуже красиво обставлено). Зараз головне, щоб у цьому році своєчасно (не пізніше липня) була затверджена Державна цільова програма будівництва «корветів» (передбачається будівництво 4 кораблів до 2021 року).

З часу прийняття рішення про створення цих кораблів (2005 р.) і до закладки головного корабля (2011 р.) минуло шість років. Якщо ті орієнтири, закладені сьогодні в програму будівництва, будуть погоджені і збережуться, то термін здачі головного корабля – 2016 рік. Загалом уже одинадцять років еквівалентно одному поколінню озброєння та військової техніки. Це дуже довго. А ще темп будівництва (занадто низький). Це економічно не вигідно, а крім того, може призвести до морального старіння проекту. На жаль, це розтягування строків залежить від фінансових можливостей держави.

Продовжуючи називати причини, які змусили нас виходити на міжнародний ринок для імпорту зразків озброєння та військової техніки, – це страшні 90-ті роки і та ситуація, що існувала до 2005 р. і яка характеризувалася розпадом низки наукових колективів (зникла частина НДІ, КБ судно- і кораблебудівного профілю). Протягом цих років НДДКР в інтересах військового кораблебудування практично не фінансувалися, а про фундаментальні та пошукові роботи й зовсім не йшлося. Це абсолютно неправильно. Змогли вижити лише ті НДІ та КБ, яким вдалось якось вийти на зовнішній ринок та отримати там роботу. Усі ті, хто сподівався на держоборонзамовлення, просто

«вмерли» або в них настільки жалюгідне існування, що вже ніколи не зможуть відновити свій колишній науково-технічний потенціал.

Донедавна у нас була відсутня грамотна зважена державна політика в галузі кораблебудування і стало за правило не виконувати директивні документи, що вимагали в цій галузі щось зробити. Ще в 1993 р. був виданий Указ Президента України про розроблення державної програми судно- і кораблебудування. Ніхто нічого не зробив. У травні 2008 р. був прийнятий Указ Президента України, який увів в дію рішення РНБО про розроблення програми розвитку кораблебудування на період до 2035 року (це правильно, тому що кораблебудування є консервативною галуззю з тривалим періодом від ідеї до створення зразка). Але й цей Указ не виконаний (розроблення програми було доручено Мін-промполітики, проект зроблено, але міністерство розформовано...)

Загалом ситуація, що склалася у військовому кораблебудуванні України, не має аналогів у світовій практиці. Жодна країна світу ніколи не допускала перерви у військовому кораблебудуванні протягом 20 років, оскільки після такого періоду галузь не відроджується. Наприклад:

1) радянська Росія – перша програма оновлення флоту приймається на 10 з'їзді РКП(б) у 1921 р. (через 4 роки після революції, через рік після громадянської війни – здавалося, що є чим зайнятися, крім флоту);

2) Японія, Німеччина (країни, переможені у Другій світовій війні) розпочали будівництво військових кораблів нового покоління на початку 50-х років (тобто через 6-7 років після завершення війни, а що вони являли собою після розгрому).

Згідно з наявними економічними спроможностями сьогодні Україна не в змозі розробляти та виготовляти усі необхідні матеріали, комплектуюче обладнання, зразки озброєння та військової техніки для потреб військового кораблебудування. І це недоцільно з точки зору критерію «вартість-ефективність». Сьогодні більшість європейських морських країн свої потреби в озброєнні та військовій техніці задовольняють за рахунок кооперації в розробці та виробництві або шляхом закупівель в інших країнах. Необхідно відзначити, що існують країни, які діють інакше. Я маю на увазі Францію, яка намагається зберегти замкнені цикли щодо ОВТ; Туреччину, яка задекларувала, що в 2015 р. вона буде 100 % виготовляти усе необхідне ОВТ у себе. Виходить, що усе залежить від економіки. І на сьогодні правий древній мислитель (здається Демосфен), якому приписують фразу: «Корабель виглядає так, як виглядає держава».

Щодо проблем ВТС України на прикладі нашого національного «Корвету». Як усе починалося та відбувалося.

До цього проекту, по-перше, у нас не було такої потреби, по-друге, не було подібного досвіду. Тобто ми за радянських часів не закуповували серйозних виробів для потреб військового кораблебудування. Уперше така задача виникла у нас на «корветі» (через те, що достатньо багато з того, що потребується, в Україні не виготовляється). Так, був проведений попередній аналіз того, що ми все ще здатні виготовити, а що доцільно придбати за кордоном. Була виділена та частина комплектуючого обладнання та озброєння, які треба було шукати за кордоном. Був проаналізований увесь світовий ринок з виробництва ОВТ, відселектовано те, що потрібно нам, і звужене коло щодо кожного зразка до 3-4 фірм. Оскільки з інтернету та рекламних проспектів, безумовно, не можна прийняти рішення, тому спільно з представниками Міноборони України об'їздили всю Європу (і від цього була величезна користь). Що стосується зустрічних візитів – наше підприємство в 2008 р. (етап технічного проектування) відвідало 46 іноземних делегацій (приїздили презентувати свою продукцію або прокоментувати свої техніко-комерційні пропозиції). Була виконана колосальна робота, яка несподівано «звалилася» на КБ. Але тим не менш ми її виконали і зробили остаточний вибір, чим буде укомплектований корабель. Понад те, Мінобороні були надані техніко-економічні обґрунтування вибору того чи іншого зразка ОВТ.

На цьому тернистому шляху міжнародного ВТС трапилося достатньо багато «підводних каменів». Наприклад, по-перше, не усі бажають з нами працювати та продавати усе підряд. По-друге, щоб побудувати нормальні відносини з фірмами, які виготовляють щось цікаве для нас, потрібне правове поле. На жаль, сьогодні воно не з усіма країнами існує. Хоч представник МЗС і казав про 25 угод, які уклала Україна, але цього вкрай мало. Для того, щоб можна було співпрацювати, потрібно мати угоду щодо ВТС та угоду про взаємний захист таємної інформації. Такі угоди є далеко не з усіма країнами (наприклад, з Голландією). І це є проблемою.

Існують проблеми, що пов'язані зі спільними розробками. Так, найбільше відповідала вимогам наших військових щодо ударного ракетного озброєння шведська протикорабельна ракета. Але головка наведення до цієї ракети розроблена спільно з Німеччиною. Отож, щоб шведи отримали дозвіл хоча б на переговори з нами по цій ракеті, потрібна згода німецького партнера. Вони її не отримали, і тому ми були змушені обирати іншу ракету.

Ще складніша процедура щодо закупівлі озброєння, яке використовується в країнах НАТО. Потрібна згода усіх країн, які мають такі

зразки озброєння, щоб його продали нам. Це дуже непросто. А що стосується американського озброєння, то там дозвольна процедура настільки складна, що втрачається будь-яке бажання звертатися на той континент.

Важливо зауважити, що партнерів, які сьогодні визначилися з проекту «Корвет», цікавили не тільки безпосередньо питання купівлі-продажу. Вони мають багатий досвід реалізації офсетних схем, зустрічних поставок, компенсаційних угод. І вже під час переговорів народжувалися відповідні пропозиції, частина з яких нині реалізується.

Так, італійці, які мають поставити нам комплекс радіоелектронної протидії, домовилися з київським Науково-дослідним інститутом радіолокаційних систем «Квант-Радіолокація» про розробку опорно-поворотного пристрою під апаратуру. Французи запропонували спільне виробництво систем озброєння, в тому числі з перспективою виходу на ринки третіх країн (причому ринки забезпечують вони). Були пропозиції, пов'язані із ліцензійним виробництвом. Зокрема, німці замість нас прорахували, з якої кількості артилерійських систем Україні вигідно купувати не готові вироби, а придбати ліцензію на їх виробництво. ПАР пропонувала виконувати спільні роботи з удосконалення ЗКР (ішлося про ГСН) з київським «Арсеналом».

Вище сказане пов'язане з Постановою Кабінету Міністрів України щодо офсету. Величезну повагу викликає 100-відсотковий офсет для суднобудування та авіації. У наших партнерів ця цифра радощів не викликає (70–80 % вони могли б ще прийняти).

І головне питання – нерозуміння механізму офсетної діяльності у нас в Україні. Що мається на увазі: у нас за закупівлі відповідає суднобудівний завод. Він закуповує усе, крім боєприпасів. Якщо орієнтуватися на 5 млн євро, то програма «Корвет» налічує близько 20 закордонних контрактів, які цю цифру перевищують. Але справа у тому, що суднобудівному заводу зустрічні поставки, спільні підприємства не дуже цікаві. А хто буде організовувати і реалізовувати офсет? Ще приклад: одна іноземна фірма запропонувала – ми вам продукцію, а ви нам мінеральні добрива.

Питання: хто це буде робити? Казенне підприємство «Дослідно-проектний центр кораблебудування»? ДП «Чорноморський суднобудівний завод»? Вони дуже далекі від цього. Потрібне розуміння реалізації офсетної діяльності в Україні вже сьогодні, оскільки нині необхідно зрозуміло відповідати іноземним партнерам і здійснювати конкретні заходи.

МАЛИШЕНКО Юлія В'ячеславівна,
*начальник відділу міжнародного економічного співробітництва у сфері
оборони та безпеки Департаменту економіки оборони та безпеки
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України*

Насамперед про етапи впровадження офсетної практики в Україні.

На сьогодні в Україні при формуванні та реалізації військово-технічної та військово-промислової політики існує низка проблем. По-перше, у нас неналежне забезпечення технічного оснащення Збройних сил України та інших військових формувань, що спричинене бюджетними обмеженнями.

По-друге, труднощі виникають і в процесі реалізації програм розвитку та реструктуризації українського ОПК. Сьогодні можливості щодо фінансування програм розвитку та реструктуризації українського ОПК не є достатніми. Саме тому українська оборонна промисловість здатна виробляти до 10 % необхідного озброєння та військової техніки для Збройних сил України.

Важливим критерієм оцінки можливостей українського ОПК є політика військово-технічного співробітництва України з іншими державами. На даному етапі політика ВТС України спрямована на забезпечення експорту надлишків озброєння та військової техніки, а також продукції і послуг українського ОПК. В Україні виробляються системи та окремі зразки ОВТ, надаються послуги з ремонту та обслуговування ОВТ, що користуються попитом на світових ринках озброєнь.

Необхідність технічного переоснащення Збройних сил України зумовлює потребу в імпорті сучасних систем ОВТ. Вартість таких систем є значною, що на сьогодні є занадто обтяжливим для бюджету України.

Виходячи із зазначеного, необхідним для України є формування відповідної нормативної бази для застосування такої практики у військово-технічному співробітництві з іноземними державами при імпорті ОВТ, яка суттєво зменшуватиме навантаження на бюджет та економіку України загалом. В даному випадку вигідною альтернативою є використання Україною при закупівлі озброєння та військової техніки офсетних схем.

Сутність офсету полягає в отриманні Україною компенсацій за придбану продукцію оборонного призначення від країни-імпортера цієї продукції і передбачає укладення договорів, результатом яких має стати отримання сторонами певних економічних вигод. Метою запровадження в Україні офсетних процедур і визначення порядку укладання офсетних договорів має стати задоволення потреб України у військовій і в цивільних сферах на найвигідніших для держави умовах.

Мінекономіки з 2006 р. опрацьовується питання застосування європейськими країнами офсетних угод при імпорті продукції та послуг військового призначення. Протягом 2007–2010 рр. проведено зустрічі з представниками Міністерства економіки та енергетики Республіки Болгарія, Міністерства економіки та транспорту, Міністерства оборони Угорської Республіки, Міністерства економіки Республіки Польща та Міністерства економіки Чеської Республіки. Досвід, набутий під час зазначених зустрічей, був використаний у рамках підготовки правової бази, що регулюватиме офсетну діяльність в Україні.

Запровадженню офсетної практики в Україні передувало прийняття змін до Закону України «Про державне оборонне замовлення» від 23.09.2010 р. № 2560-VI у частині визначення умов виникнення офсету. Відповідно до Закону у разі, якщо державним контрактом передбачена закупівля продукції оборонного призначення за імпортом на суму, що перевищує 5 млн євро, обов'язковою умовою такого контракту є одержання Україною компенсацій.

Дотримання умови щодо одержання Україною компенсації здійснюється способом укладення між центральним органом виконавчої влади, що уповноважений Кабінетом Міністрів України, та іноземним суб'єктом господарської діяльності офсетного договору, який є зовнішньо-економічним договором (контрактом). Виконання договору здійснюється відповідно до умов державного контракту на постачання та закупівлю продукції, робіт та послуг.

З метою реалізації положень Закону Мінекономіки розроблено Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами» (документ прийнято 20.04.2011 р. № 432). Ним визначено правові та економічні засади застосування, укладання та реалізації компенсаційних (офсетних) договорів, права та обов'язки сторін, що виникають у зв'язку з укладанням договору поставки озброєння та спеціальної техніки на митну територію країни, продукції та товарів подвійного призначення, що вироблені за межами України, створення координуючого органу, визначення його статусу та функцій.

Наразі триває розробка проекту Положення про офсетну комісію, що утворюватиметься при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України і на яку покладатимуться завдання здійснення координування діяльності замовників щодо укладення, виконання та здійснення контролю за виконанням офсетних договорів.

Організація діяльності офсетної комісії передбачає як взаємодію з офсетними бенефіціарами та державними замовниками – сторонами

контрактів, так і моніторинг ринків, аналіз отриманих офсетних пропозицій, формування офсетних вимог і ведення переговорів з постачальниками, а також контроль за виконанням офсетних договорів та використанням компенсацій. Цим нормативним актом передбачається завершити створення дієвої правової бази для здійснення закупівель озброєння та військової техніки з використанням офсетних схем.

Разом з тим практичний досвід укладання офсетних договорів в Україні відсутній, так само як і практика пошуку та залучення потенційних постачальників підофсетної продукції. Практична реалізація в Україні закупівель озброєння, військової та спеціальної техніки за офсетними договорами має розпочатися після комплексного аналізу пропозицій на ринку озброєнь та оцінки можливостей України щодо придбання певних зразків ОВТ. Міністерствами-учасниками офсетного процесу здійснюватимуться спільні заходи, спрямовані на розгляд наявних пропозицій на ринку та пошуку перспективних постачальників підофсетної продукції.

Створення в Україні діючої і в подальшому ефективної офсетної системи потребує передусім формування комплексного підходу до визначення ключових засад укладення та виконання офсетних контрактів. Необхідною умовою функціонування Офсетної комісії має стати контроль транспарентності здійснення офсетних операцій та дотримання вимог чинного законодавства.

Важливим аспектом запровадження офсетної практики в Україні має стати внутрішньодержавне координування; у разі ж непрямого офсету таке координування є невід'ємним складником усього процесу. Міністерства, залучені до офсетного процесу ще до початку ведення переговорів з іноземним постачальником, повинні сформулювати узгоджену позицію з приводу вимог, що висуватимуться до іноземного постачальника, аналізу обраної офсетної пропозиції, застосування певного офсетного коефіцієнта, вартості зобов'язань та строків їх виконання.

Актуальним для формування та реалізації офсетної політики в Україні на сьогодні має стати врегулювання на законодавчому рівні таких питань, як створення Офсетної комісії, відповідальної за реалізацію внутрішньої офсетної політики, визначення пріоритетних напрямів, за якими спрямовуватимуться офсетні програми, а також забезпечення подальшої роботи відповідальних державних установ із розробки базових офсетних вимог та санкцій за невиконання офсетних зобов'язань, строків виконання офсетних програм, а також встановлення вартості офсетного контракту.

Таким чином, нині Україна має можливості щодо провадження та реалізації офсетної діяльності. У разі відкриття Україною свого внут-

рішнього ринку оборонної продукції дуже важливо вчасно започаткувати офсетну практику, мати можливість встановлювати постачальникам такі умови, які нададуть можливість залучити в національну економіку нові технології та інвестиції.

БАДРАК Валентин Володимирович,
директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння

Аналіз можливостей співпраці України та ЄС у сфері військово-технічного співробітництва висвітлює цікавий парадокс. З одного боку, практично не існує юридичних перешкод для розвитку ВТС, а з іншого, частка співпраці України з ЄС у цьому сегменті протягом усіх років нової історії України не перевищувала, за підрахунками Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2,5 % від загального обсягу ВТС України з іноземними державами. У квітні 2011 р. цей Центр завершив дослідження щодо можливостей розвитку ВТС із західними оборонними компаніями, яке засвідчило їх зростання та загальне зменшення порівняно з 2008–2009 рр., коли було відчутне похвалення зв'язків із західними оборонними компаніями та започатковані спільні проекти. Обмеження, що існують, є відображенням довгострокових планів України щодо модернізації національної армії і здатності запропонувати у сучасних умовах технології для розробки та виробництва нових озброєнь та військової техніки.

Україна, попри низький рівень ВТС із країнами ЄС, залишається потужним гравцем на світовому ринку озброєнь. Цей факт, а також менший, ніж у країнах Європи рівень заробітної плати, обумовлює високі можливості співпраці з європейськими державами на ринках третіх країн. Законодавча, нормативно-правова база дозволяє реалізовувати Україні міжнародні угоди у сфері ВТС із країнами Європи фактично без обмежень. Серед важливих позитивних чинників розвитку ВТС із Україною для країн ЄС може стати відсутність в Україні політичних умов при реалізації державної політики військово-технічного співробітництва, гнучкість військово-технічної політики, наявність окремих високотехнологічних ділянок для розробок та виробництва озброєнь та військової техніки. Це дозволяє говорити про високу ймовірність реалізації проектів, що спрямовані на задоволення інтересів третіх країн.

Водночас існує низка перешкод для реалізації потенціалу ВТС України з іноземними державами. Низький рівень держоборонзамовлення залишається головним стримуючим чинником для розвитку ВТС України із західними оборонними компаніями – він не дозволить залучити Україну до серйозних проектів, що передбачають інвестування та закупівлю нової продукції для потреб власної оборони.

Крім того, низький рівень платоспроможності та відсутність державної оборонно-промислової політики у питанні розвитку нових перспективних виробництв не дозволить західним оборонним компаніям пропонувати Україні коштовні оборонні системи. Водночас необхідність започаткувати та реалізовувати процес переозброєння Збройних сил України змусить Україну звертатися за технологічною допомогою до іноземних держав. Слід розуміти, що фактичний оборонний бюджет України є завищеним унаслідок використання таких понять, як «спеціальний» або «стабілізаційний» фонд.

Країни ЄС є потенційно привабливішими за російські підприємства внаслідок наявності лідерних технологій. Слід взяти до уваги, що Україну з РФ поєднує політичний чинник, традиції оборонно-промислової кооперації, спільні традиції фундаментальної науки і виробництва, а також спільна мова спілкування. Тому згідно з умовами, запропонованими західними оборонними компаніями, угоди мають урахувувати ці чинники та містити виключні пропозиції щодо отримання Україною технологій виробництва ОВТ чи модернізації виробничих потужностей. Водночас можливість залучення низки підприємств ОПК України до спільних оборонних розроблень із західними оборонними компаніями може стимулювати український уряд до формування окремих цільових (державних, національних) програм, що фінансуватимуться безпосередньо, в обхід бюджетних витрат військового відомства (додатково до бюджетних).

Потенційною перешкодою для розгортання військово-технічного співробітництва західними оборонними компаніями з підприємствами України може стати сталій намір західних партнерів здійснювати прямі поставки українському військовому відомству продукції оборонного призначення. Беручи до уваги масштаби українського ОПК і положення України на світовому ринку озброєнь, реалістичним підходом для західних партнерів має стати організація спільних підприємств і спільних виробництв, створення привабливих інвестиційних і офсетних умов, передача на територію України технологій виробництва вузлів і агрегатів для комплектації систем озброєнь для ЗСУ.

Україна має численні проблеми у системі управління оборонним сектором, та зокрема, оборонною промисловістю. Всі рішення української влади у сфері реформування ОПК протягом останніх 2-3 років спрямовувалися на розвиток військово-технічного співробітництва, але при цьому ніяк не враховували питання розвитку оборонної промисловості та забезпечення обороноздатності. Питання забезпечення обороноздатності, розвитку ОПК та розширення можливостей на світовому ринку озброєнь мають бути поєднані та узгоджені.

Приналежність більшості підприємств ОПК до державного управління, традиційна схильність менеджерів до корупційних схем і службових зловживань суттєво зменшує привабливість ВТС із Україною. Особливо, коли йдеться про організацію спільних розроблень і виробництва нових озброєнь та військової техніки. Задля зближення позицій із ЄС Україні слід розв'язати низку питань на законодавчому рівні, зокрема прийняти закон про ВТС. Необхідне єдине підпорядкування оборонної промисловості та створення системи державного нагляду за виконанням міждержавних угод у цій сфері.

В Україні, серед іншого, відсутня традиція правонаступництва рішень, і навіть важливі для держави рішення після чергової зміни влади підлягають ретельній ревізії з боку наступників. Слід прискорити реструктуризацію, акціонування та приватизацію ОПК, що зробить його гнучкішим і за структурою готовим до ринкових умов функціонування. Україні вкрай потрібна вертикаль управління системою військово-технічного співробітництва з іноземними державами. Вона має містити декілька рівнів: *рівень прийняття політичних рішень; рівень розв'язання економічних питань при створенні проектів та експорті-імпорті продукції військового призначення; рівень поставок комплектуючих у рамках коопераційних схем.*

Суттєвою перешкодою для ВТС України із західними оборонними компаніями можуть виявитися відсутність частини нормативно-правової бази, призначеної для реалізації офсетних угод.

В Україні дотепер відсутній єдиний координатор ОПК, що взяв би на себе питання розподілу державного оборонного замовлення й імпорту оборонних технологій. Останнє питання є особливо проблематичним, оскільки здійснюється через компанії-спецекспортери. Що, серед іншого, робить продукцію західного виробництва значно дорожчою. Українській владі варто вирішити ці проблеми не гаючи часу.

Проблем і загроз розвитку ВТС України із західними оборонними компаніями достатньо. Проте на тлі збільшеного інтересу західного оборонно-промислового світу до українського ринку за умов правильної організації процесу цілком реально розпочати паралельне вирішення таких завдань, як активне переозброєння ЗСУ та відродження національного ОПК. І як одностайно відзначають учасники форумів, неформальний канал спілкування розробників і виробників є важливим чинником зростання взаємної довіри, розуміння проблем сторін, створення механізмів подолання наявних перешкод.

Таким чином, слід констатувати обмежені можливості України щодо розгортання масштабного військово-технічного співробітництва з західними оборонними компаніями. Україна залишається країною

з низьким рівнем привабливості іноземних інвестицій в оборонно-промисловий сектор, проте має спільні з іноземними державами проекти з розробок та виробництва нових озброєнь та військової техніки.

СУНГУРОВСЬКИЙ Микола Вікторович,
*директор воєнних програм Українського центру
економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*

Коли фахівцями з різними політичними уподобаннями наводяться переконливі приклади недоліків у різних сферах життєдіяльності, на різних рівнях державного управління, на думку спадає висновок про наявність системних проблем у державі та суспільстві загалом. Тому обрана тема виступу не є спробою штучно «пов'язати» питання державного управління та публічності, і відповідь на це питання не є однозначною.

Головні принципи громадянського суспільства:

- функції, що виконуються державою, визначаються суспільством або за згодою з ним, підзвітність держави громадянському суспільству в особі його інститутів;

- верховенство права, формалізована законність з пріоритетом прав особистості, рівність усіх перед законом;

- публічність політики, плюралізм, демократія підготовки і прийняття рішень;

- відсутність монополії однієї ідеології і світогляду, свобода совісті;

- право на недоторканність приватного життя (за винятком публічного);

- свобода підприємництва;

- взаємодія, заснована на самоорганізації і горизонтальних зв'язках;

- багатокласна економіка, розмаїтість форм власності, регульовані ринкові відносини.

Попри поступову лібералізацію регуляторних функцій держави, її роль, зокрема в оборонній промисловості (через специфічні особливості), залишається важливою. У держави мають бути наступні важелі регулювання:

- формування державного замовлення та видача (переважно на конкурсних засадах) контрактів на його виконання;

- визначення в законах та підзаконних актах норм і правил для всіх суб'єктів економічної діяльності, а також забезпечення неухильного дотримання цих правил;

- антимонопольна політика;

- економічний і нормативно-правовий вплив на формування та реалізацію стратегій компаній, підприємств, активи яких повністю або частково перебувають у державній власності;

- спрощене ліцензування виробничої і посередницької діяльності;
- оподаткування, у тому числі надання цільових тимчасових пільг і преференцій підприємствам, що працюють на проривних технологічних напрямках;
- тарифна політика, контроль над цільовим використанням бюджетних коштів та податковий моніторинг;
- державна підтримка експорту та експортний контроль;
- моніторинг стану сфери з метою своєчасного коригування процесу реструктуризації і запобігання негативним соціальним наслідкам.

Посилення впливу держави має балансуватися зростанням ролі та дієвості механізмів демократичного контролю над її діяльністю; з точки зору реструктуризації і забезпечення ефективності функціонування вітчизняної оборонної промисловості.

Важливим аспектом є підвищення прозорості сфери через:

- регулярну річну звітність Міністерства оборони (як замовника), Державної служби експортного контролю (як контролюючого органу), «Укроборонпрому» про результати приватизації, реструктуризації і діяльності (зокрема експортної) галузі та підприємств;
- поширення повноважень Рахункової палати (як контролюючого органу Верховної Ради) на сферу надходжень до державного бюджету;
- продовження імплементації і вдосконалення механізмів, запропонованих у Кодексі поведінки стосовно експорту озброєнь і в рамках інших багатосторонніх режимів контролю над озброєннями (громадський контроль, прозорість на державному рівні та інформаційний обмін – на міжнародному).

Загальними проблемами, що гальмують розвиток оборонної промисловості, є такі:

- неповнота та суперечливість нормативно-правової бази, що стримує ініціативу та недостатньою мірою стимулює оборонні підприємства до розвитку;
- неефективне державне управління, головними недоліками якого є: низька якість і неузгодженість державних програм; недостатні обсяги та недосконалі цільова спрямованість державного оборонного замовлення, неврегульованість механізмів лобіювання; низький рівень виконавської дисципліни; відсутність ефективного координування та механізмів учасності державних органів в управлінні підприємствами; недостатнє врахування ринкових механізмів; кон'юнктури ринків і реальних можливостей із забезпечення конкурентоспроможності оборонних підприємств;
- дефіцит якісних управлінських, наукових, інженерних і технічних кадрів, «кадровий голод» на підприємствах;

- високий рівень ресурсоспоживання та низька рентабельність підприємств, що заважає підвищенню конкурентоспроможності їх продукції на зовнішніх ринках;
- низька інвестиційна привабливість підприємств та ускладнений доступ до кредитних ресурсів;
- політичні обмеження на доступ до іноземних джерел підвищення технологічного рівня виробничих потужностей оборонних підприємств;
- недостатній рівень військово-технічного співробітництва: невизначеність довгострокових перспектив співробітництва з іноземними державами, переважно разовий характер більшості контрактів; недостатні державна підтримка та ефективність механізмів просування продукції вітчизняних підприємств на зовнішній ринок; недостатній рівень виробничої і науково-технічної кооперації з іншими державами; неефективне координування діяльності українських експортерів.

Невдоволення на сьогодні оборонною промисловістю пов'язане переважно з її неспроможністю задовольнити потреби ЗС. Проте це має бути адресовано не стільки до такої промисловості, скільки до системи оснащення ОВТ, якої в державі в цілісному вигляді не існує. Це є однією з причин низької якості державного замовлення. Через це, а також на тлі світових і вітчизняних тенденцій до зменшення частки державної власності у промислових об'єктах зміст пропозицій зі створення єдиної системи управління оборонною промисловістю викликає багато питань.

Головною проблемою оборонної промисловості України є відсутність ефективної державної військово-технічної політики. За цих умов ні централізоване, ні децентралізоване управління не здатні радикально покращити ситуацію. Форма управління має відповідати процесам, що відбуваються у галузі та на ринках реалізації її продукції.

Під час виступів уже висловлювалися певні нарікання щодо намагання централізувати державне управління оборонною промисловістю і створення «Укроборонпрому». Проте реальні задуми цього кроку стають зрозумілими з реальних результатів і тенденцій. Маються на увазі останні пропозиції російської ОАК стосовно вдосконалення вже створеної спільної російсько-української управлінської компанії в авіаційній промисловості шляхом передачі до неї промислових активів та інтелектуальної власності українських підприємств. Однозначно віднести це до негативного чи позитивного не можна, але негативним чинником для України за цих умов є відсутність стратегії розвитку оборонної промисловості, на базі якої всі рішення стають зрозумілими та виправданими.

Можна навести деякі висновки з досвіду російської сторони у створенні вертикально-інтегрованих структур в оборонній промисловості. Проблемні питання, з якими стикається Росія під час реструктуризації ОПК на основі створення великих вертикально-інтегрованих структур.

1. Брак і неефективне використання фінансових ресурсів:

- недофінансування програм і нецільове використання коштів у сфері розробки та виробництва окремих видів ОВТ (особливо на початковому етапі);

- суперечки між управлінськими структурами, розробниками (конструкторськими бюро, науково-технологічними організаціями), виробниками (серійними заводами, виробничими об'єднаннями) та торговельними структурами щодо розподілу фінансових ресурсів;

- недоступність кредитних ресурсів, особливо для державних підприємств, через невирішеність питань заставної бази;

- недосконалість фондового ринку, відсутність інноваційних фондів, нерозвиненість венчурного бізнесу;

- недостатні обсяги іноземних інвестицій.

2. Адміністративно-організаційні бар'єри:

- суперечливість політичних, адміністративних та економічних механізмів державного управління;

- розбіжність інтересів впливових фінансово-економічних груп;

- опір централізації управління підприємствами ОПК з боку місцевих органів влади;

- ускладнені процедури взаємовідносин між підприємствами з різними формами власності;

- порушення коопераційних зв'язків через банкрутство окремих підприємств.

3. Конкурентні виклики:

- значний розрив у конкурентних перевагах між іноземними та вітчизняними виробниками й торговельними компаніями;

- політичні бар'єри просування вітчизняної продукції на зовнішні високотехнологічні ринки;

- штучне створення іноземними інвесторами перешкод для підвищення конкурентних переваг вітчизняних підприємств.

Таким чином, надмірна політизація всіх сфер діяльності держави, низька ефективність державного управління, високий рівень корупції ускладнюють вирішення наявних проблем, визначають недостатній рівень оперативності та ефективності міжвідомчої взаємодії, гальмують процеси реформування ЗС, реструктуризації вітчизняної оборонної промисловості, створюють додаткові ризики зниження рівня ефективності ВТС та обороноздатності держави.

Наявні обсяги державного та оборонного бюджетів (і підходи до їх формування) принципово не в змозі забезпечити раціональну структуру видатків, достатніх для виконання в комплексі основних зобов'язань держави: задоволення соціальних потреб населення, стимулювання економіки, забезпечення безпеки та обороноздатності України. Це можливо лише за умов реструктуризації і зміцнення загальної економічної бази та зростання ВВП, тобто появи позитивних результатів системних реформ.

За умов існування в державі «порочного кола безвідповідальності», відсутності в державних органах належних процедурних основ у вигляді сертифікованих систем управління якістю неможливо вимагати цільового використання бюджетних коштів і розраховувати на раціональний процес функціонування та розвитку конкурентоспроможного оборонного сектору. За наявної якості державного управління оборонним сектором будь-які несистемні, тактичні реорганізації органів управління, кадрові зміни та бюджетні преференції здатні лише тимчасово зняти гостроту проблем, але не забезпечити їх кардинальне розв'язання.

Пропозиції учасників «круглого столу» щодо напрямів заходів з вирішення проблем військово-технічного співробітництва

1. Законодавство. Сформувати довгострокові програми закупівлі Збройними силами України військової техніки, що дозволяла б формувати цілісний план замовлень з ключових напрямків відповідно до завдань модернізації ЗС (поєднати завдання, які постають перед підприємствами і об'єднаннями ОПК з модернізаційними завданнями ЗС).

Нарощувати двосторонню договірну базу у військово-технічній сфері, що відкриє нові можливості для подальшого поглиблення міжнародної співпраці у зазначеній сфері.

Прискорити прийняття Закону «Про ВТС України з іноземними державами» та завершити створення дієвої правової бази для здійснення закупівель озброєння та військової техніки з використанням офсетних схем (зокрема Положення про офсетну комісію, що утворюватиметься при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, на яку покладатимуться завдання здійснення координування діяльності замовників щодо укладення та здійснення контролю за виконанням офсетних договорів, визначення пріоритетних напрямів, за якими будуть спрямовуватись офсетні програми, а також забезпечення подальшої роботи державних установ із розроблення базових офсетних вимог і санкцій за невиконання офсетних зобов'язань, стро-

ків виконання офсетних програм, а також встановлення вартості офсетного контракту.

2. Державне управління. Потрібен ефективний надвідомчий орган виконавчої влади, котрий би відповідав у державі за формування та реалізацію військово-технічної політики.

Вертикаль управління системою військово-технічного співробітництва з іноземними державами має містити декілька рівнів: *рівень прийняття політичних рішень, рівень розв'язання економічних питань під час створення проектів та експорту-імпорту продукції військового призначення, рівень поставок комплектуючих у межах коопераційних схем.*

Посилити координування роботи відповідних міністерств, відомств та підприємств України, а також активніше використовувати двосторонні механізми співпраці, створені з іноземними партнерами.

Зробити подвійне підпорядкування відділів з економічних питань при посольствах або відновити роботу торгово-економічних місій (але не в тій кількості, що існували раніше, а з основними та найбільшими імпортерами, – це близько 10–12 торгових представництв: в Астані, Пекіні...)

3. Державна підтримка. Дипломатично підтримувати інтереси українських експортерів, формувати нові підходи до іміджевих стратегій наших виробників, також необхідно бути присутніми на світових виставкових заходах, тісно співпрацювати з профільними структурами, що займаються експортом, і нашим дипломатичним корпусом.

Фахівці і науковці мають напрацювати практичні рекомендації, пов'язані з напрямком регіону, де ця присутність має бути, посилене відповідним чином інформаційне і дипломатичне забезпечення.

Активізувати пошук потенційних зарубіжних партнерів у військово-технічній сфері і зацікавлених у продукції українського ОПК іноземних спецекспортерів, сприяти організації ознайомчих візитів на підприємства ОПК України делегацій іноземних держав, офіційних осіб, представників військової промисловості іноземних держав.

Забезпечити участь українських делегацій ОПК у міжнародних виставках озброєнь та авіакосмічних салонах, організувати в країнах перебування конференції, семінари, презентації, спрямовані на інформування іноземних партнерів про можливості і потенціал вітчизняного ОПК.

Протидіяти намаганням окремих представників іноземних держав використовувати теми нерозповсюдження та експортного контролю в інтересах отримання конкурентних переваг для власних експортерів на міжнародних ринках зброї. Запобігати інформаційним операціям проти України, зокрема спрямованим на витіснення її з ринків зброї певних країн та досягнення конкретних політичних цілей. Систематизувати здійснення активних та узгоджених заходів центральними ор-

ганами влади та дипломатичними представництвами, зокрема військовими аташатами, з метою супроводження процесу ВТС. Це є важливим складником забезпечення та нарощування Україною обсягів експорту продукції, послуг та технологій оборонного характеру (для систематизації процесу активних та узгоджених заходів, оперативного реагування на ситуації, що складаються на ринках ОВТ, та нарощування обсягів експорту продукції, послуг і технологій оборонного характеру, доцільно створити при Державному концерні «Укроборонпром» групу представників (радників) відповідного органу Міністерства оборони України, що організовує та забезпечує діяльність військових аташатів).

4. Фінансування. Лише за умов збільшення видатків на потреби оборони до рівня фінансування хоча б суміжних з Україною, не кажучи про провідні країни світу, та забезпечення фінансування державних програм розвитку ОВТ дозволить повною мірою здійснювати заходи з розвитку ОВТ. Тільки достатнє, постійне і ритмічне державне замовлення протягом довгострокового періоду може забезпечити розвиток оборонного сектору економіки держави.

5. Шляхи забезпечення Збройних сил України потрібним ОВТ. Можливі шляхи забезпечення ЗС України потрібним ОВТ, крім власного виробництва: *розроблення та виробництво зразків ОВТ у співробітництві з іншими країнами; ліцензійне виробництво систем озброєння іноземного виробництва (в тому числі з використанням практики офсетних угод); придбання зразків ОВТ в інших країнах (у тому числі з використанням механізму лізингу).*

Найпривабливішим шляхом є розроблення і виробництво найскладніших зразків ОВТ у співробітництві з іншими країнами. Спільне виробництво ОВТ у кооперації з іншими країнами забезпечує, при однозначному зменшенні витрат на створення ОВТ, збереження науково-технічного і виробничого потенціалів ОПК, надає можливість розвивати його за пріоритетними напрямками, сприяє міжнародній інтеграції у сфері військово-технічної політики та прискорює адаптацію до світових умов і стандартів.

Визначити, які технології щодо виробництва ОВТ мають в Україні підтримуватися й розвиватися власними силами, які технології мають бути придбані за кордоном (у межах офсетних програм або через закупівлю ліцензій), а також визначити, які зразки озброєнь мають бути імпортовані.

6. Оборонно-промисловий комплекс. Найближчим часом провести глибокий моніторинг інноваційних рішень, наявних завдяки роботі наукових та інженерних колективів українських підприємств і які ще не отримали адекватну фінансову й організаційну підтримку. (Можливо,

це зробити за підтримки Національної академії наук, Національного інституту стратегічних досліджень, під патронатом Президента України, і на цій основі розробити довгострокову програму державної підтримки інноваційних рішень у царині військово-технічних розробок, що водночас будуть цікаві і для іншого сектору промисловості).

7. Експортний контроль. Необхідно у стислі терміни перетворити нинішню «жорстку» у так звану «сприятливу» для національного товаровиробника систему державного експортного контролю.

Вжити заходи щодо дерегуляції деяких норм і процедур експортного контролю, переходу від принципу «тотального» контролю до принципу «необхідного та достатнього» контролю (зокрема, необхідно проаналізувати заходи обмежувального характеру на предмет їх відповідності міжнародним зобов'язанням України та впливу на показники економічного розвитку держави, скоротити кількість документів, що подаються підприємцями до Держекспортконтролю, а також терміни їх розгляду; докорінно зменшити обсяг державного контролю за проведенням суб'єктами господарювання переговорів, пов'язаних з укладанням контрактів на експорт окремих видів товарів, залишивши такий контроль лише відносно держав, щодо яких застосовуються відповідні міжнародні обмеження).

8. Кадри. Питання збереження наукових, інженерних шкіл, а також формування достатніх умов для проведення подальших науково-технологічних розроблень, створення для цього достатніх соціальних умов, постійний моніторинг за станом досліджень, розробок, контроль над ними – завдання державної ваги. Доцільне створення структури з підготовки спеціалістів ВТС із залученням колишніх державних службовців – провідних фахівців у галузі ВТС (для передачі їхнього досвіду).

9. Громадський контроль. Має зростати роль механізмів демократичного контролю над військово-технічною сферою держави. Важливим аспектом є підвищення прозорості через:

- регулярну річну звітність МО (як замовника), Державної служби експортного контролю (як контролюючого органу), «Укроборонпрому» про результати приватизації, реструктуризації і діяльності (зокрема, експортної) галузі та підприємств;
- поширення повноважень Рахункової палати (як контролюючого органу Верховної Ради) на сферу надходжень до державного бюджету;
- продовження імплементації та вдосконалення механізмів, запропонованих у Кодексі поведінки стосовно експорту озброєнь і в межах інших багатосторонніх режимів контролю над озброєннями (громадський контроль, прозорість на державному рівні та інформаційний обмін на міжнародному).

ЗМІСТ

Вступ	3
ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ ВТС УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ	7
НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ ВТС УКРАЇНИ	11
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВТС УКРАЇНИ	15
ВИСНОВКИ	19
МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»	21
ЄРМОЛАЄВ А. В.	27
БЕГМА В. М.	29
БРУЛЬ С. Т.	34
ПОЛЯНСЬКИЙ В. В.	36
ГРЕК В. Г.	37
ГЛЕБОВ В. В.	37
ТОЛОЧНИЙ Ю. В.	38
НІМЧИНСЬКИЙ Р. М.	40
ПОЛЯНСЬКИЙ В. В.	43
МОКЛЯК С. П.	47
ШЕМАЄВ В. М.	51
БАДРАК В. В.	52
ГРЕК В. Г.	52
БОРИСОВ Є. О.	60
МАЛИШЕНКО Ю. В.	65
БАДРАК В. В.	68
СУНГУРОВСЬКИЙ М. В.	71
ПРОПОЗИЦІЇ УЧАСНИКІВ «КРУГЛОГО СТОЛУ» ЩОДО НАПРЯМІВ ЗАХОДІВ З ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	75

Наукове видання

**ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР**

Аналітична доповідь

Літературні редактори: *І. В. Куцицина, О. В. Москаленко,
М. Л. Рубанець, Н. І. Палій*
Коректори: *Н. І. Палій, М. Л. Рубанець*
Верстка: *Н. І. Палій, І. В. Куцицина*

Відповідальний за випуск : *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 17.08.2011. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Різограф.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. 5,57 арк. Наклад 200 пр. Зам. _

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501-93-01